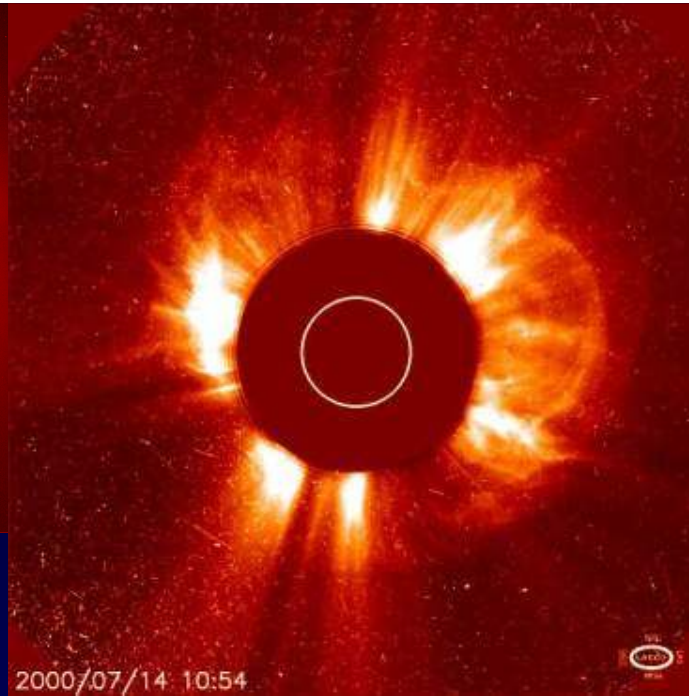
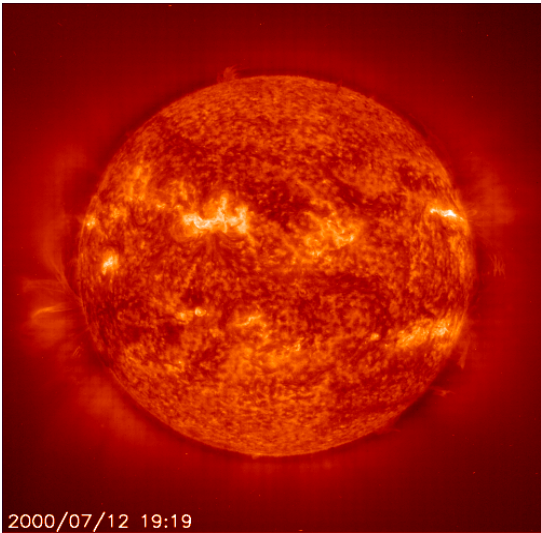

Nyitott ablakon június száll,
madár csiripel, csacsog egyre,
s a betáncoló napsugár
aranyport szór az üvegekre.

Dsida Jenő: Június (részlet)

A sugárzás I.

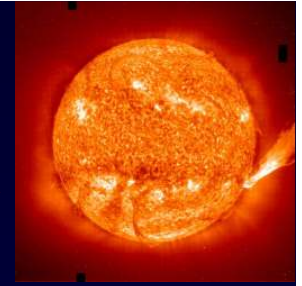

Definíció:

A sugárzás az energia-átadás egyik módja, melynek során a sugárzást kibocsátó fizikai rendszer energiát ad át környezetének, miközben belső energiájának egy része sugárzási energiává alakul át.

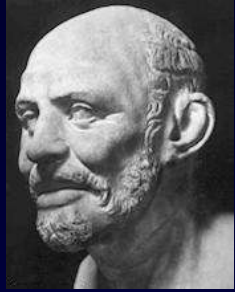
Az időjárási és éghajlati jelenségek energiaforrása a Nap

Az éghajlati elemek mindegyike a sugárzás függvénye:

- ✓ légnyomás;
- ✓ hőmérséklet;
- ✓ szél;
- ✓ csapadék;
- ✓ páratartalom;
- ✓ felhőzet;

„Némely világokban nincsen sem Nap sem Hold, másokban azok nagyobbak, mint a mi világunkban, megint másokban pedig több van belőlük... Vannak olyan világok, amelyekben nincsenek élőlények, nincsenek fák és nincs semmi nedvesség.”

Democritos (i.e. 460-370)

A teljességtől eltekintve - a legfontosabb tényezők a mai Föld kialakulásához vezető úton:

- 1) Csillagászati:** bolygóképződés, stabil keringési pálya;
- 2) Geológiai:** felszíni aktivitás (pl. lemeztektonika);
- 3) Biológiai:** az illékony gázok eltávozása, szén- és nitrogénciklusok, az élet megjelenése;

A Nap

Nicholas Copernicus, lengyel csillagász (1473 -1543)

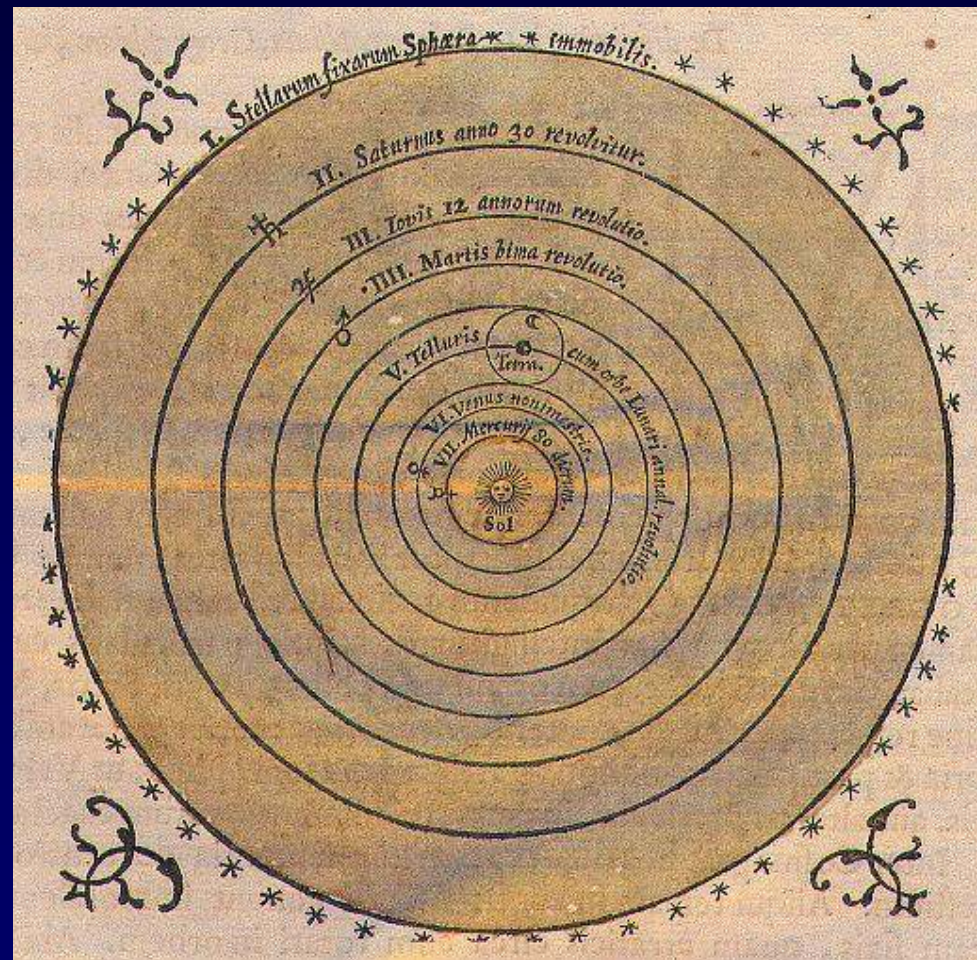
„Mindennek a közepén van a Nap...
Helyénvalóan mondták rá egyesek, hogy
a világegyetem lámpása, mások pedig,
hogy annak esze, megint mások, hogy
annak uralkodója ....Valóban, mint egy
királyi trónon ülve, a Nap kormányozza a
bolygók családját, melyek körülötte
keringenek.”

A Nap sugárzása a Föld időjárásainak szülőhelye.

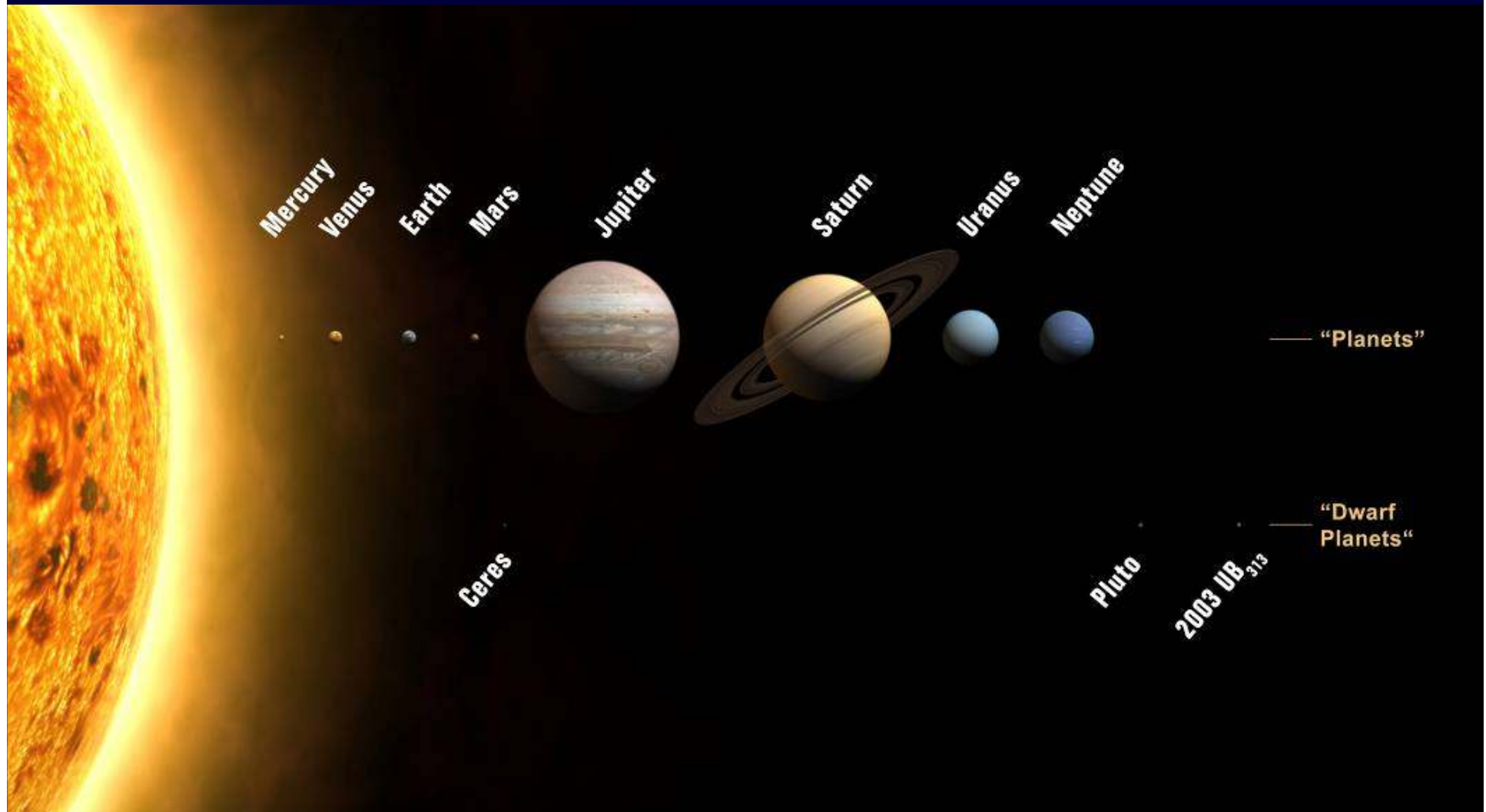

A Nap

Nicholas Copernicus tette a középpontba

A Naprendszer

A Nap és a bolygók

Sun

Jupiter

Earth

Pluto

A Jupiter és a többi bolygó

Jupiter

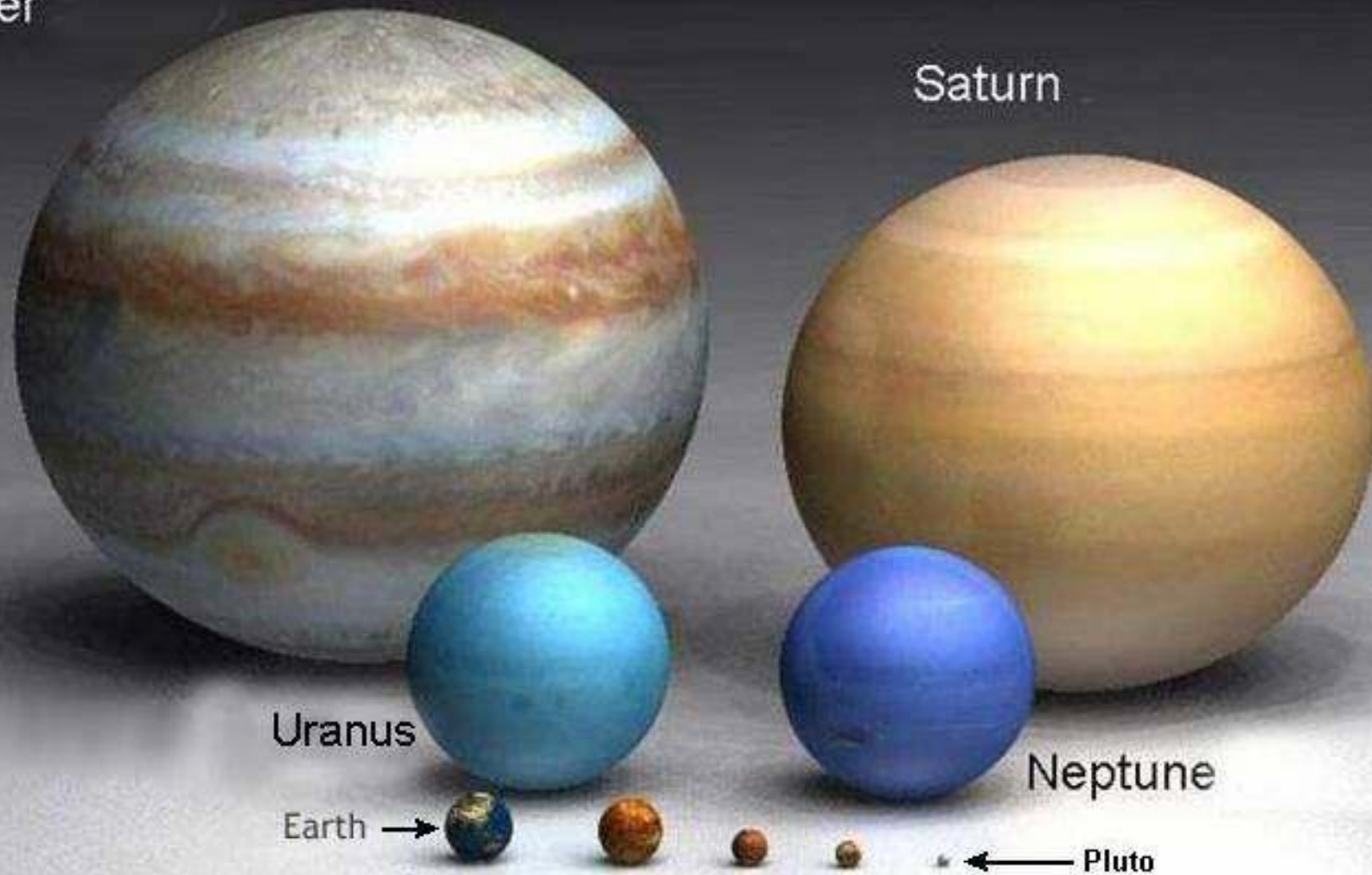
Saturn

Uranus

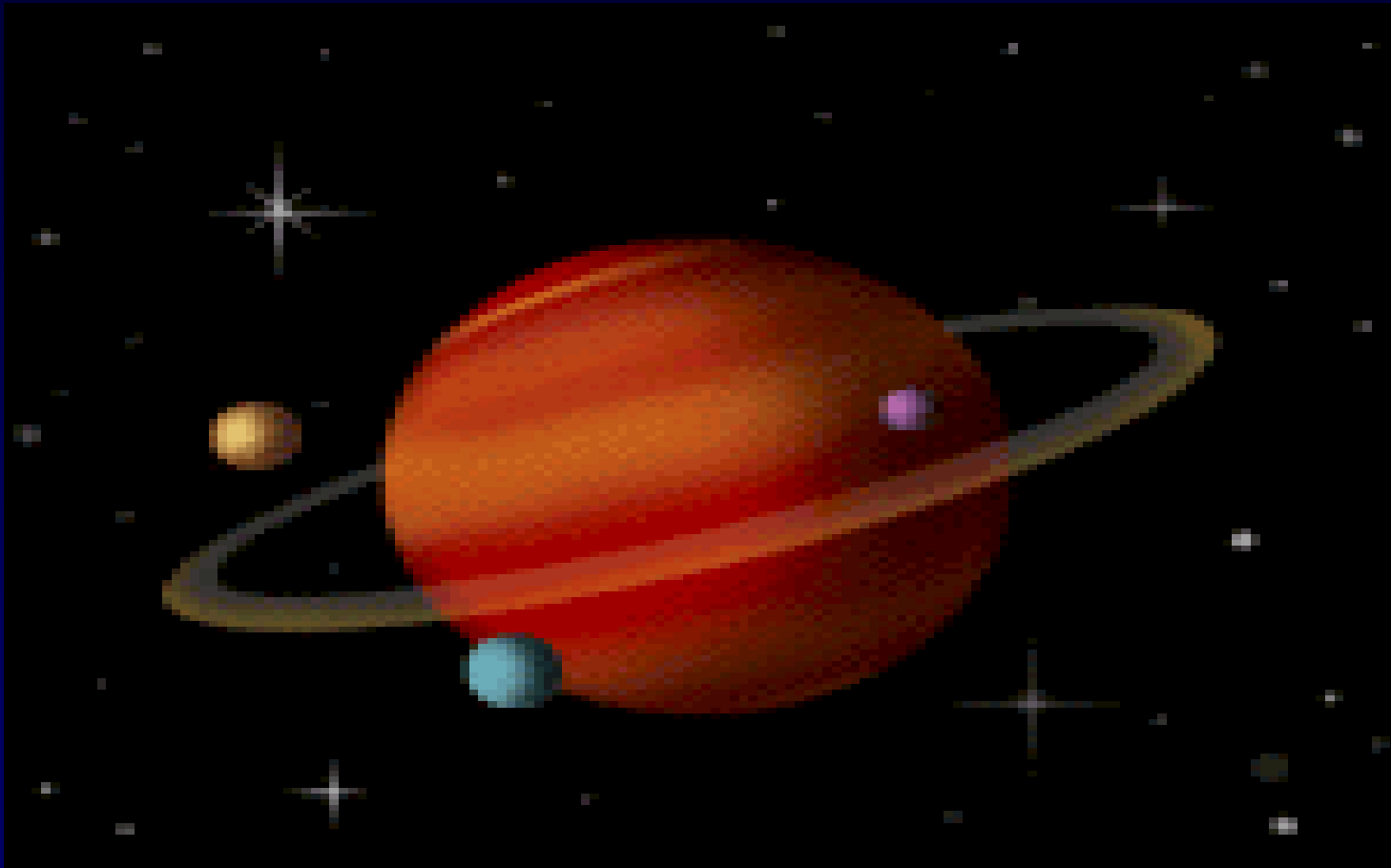
Neptune

Earth →

← Pluto

A bolygók keringése a Nap körül

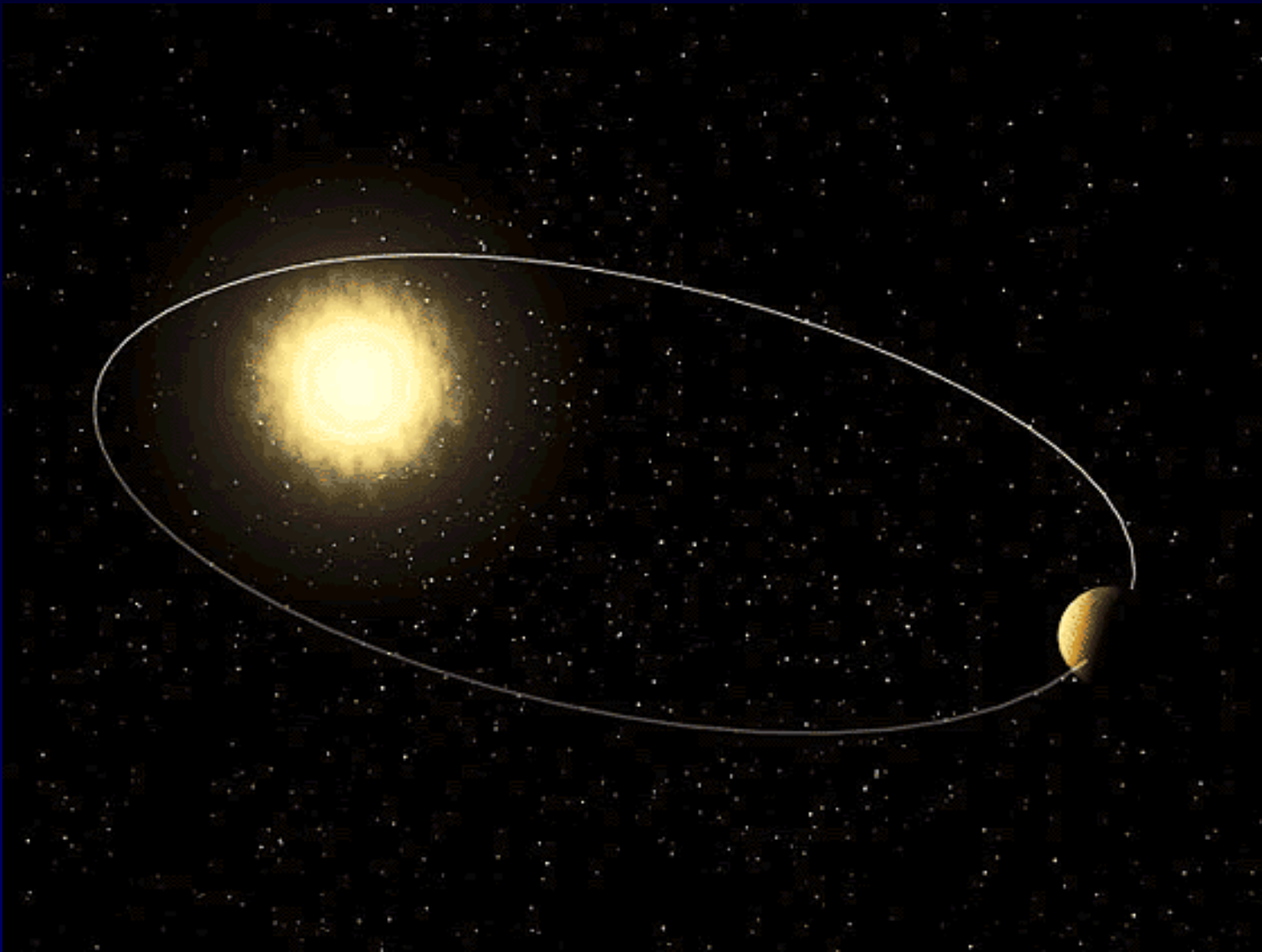

A bolygók mérete, jellemzői, összetétele,
s a Nap körüli keringési pályái eltérőek

De már a lángok is éppen látszatának,
Mellyeket az égi lovak fúvallának;
Szikrádzott a napnak rúdja a föld felett,
Tűzbe, lángba borúlt az egész napkelet.
Eltűnván a halvány hajnalcsillag szinte:
Népének Citére elkészülőt inte;

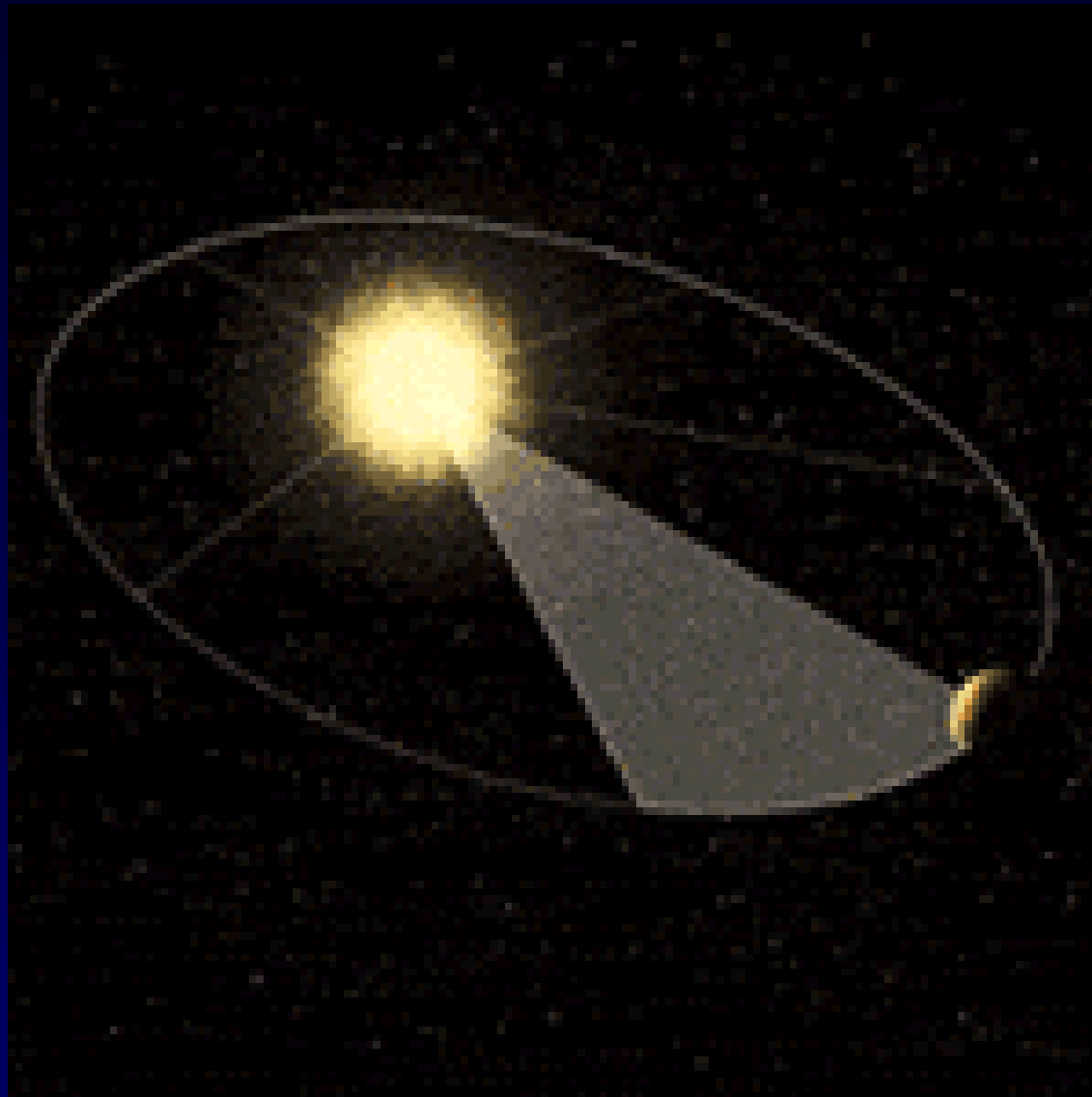
Csokonai Vitéz Mihály: Dorottya
(részlet)

Kepler (1571 – 1630)
bolygókra vonatkozó
három mozgástörvénye

Kepler első törvénye

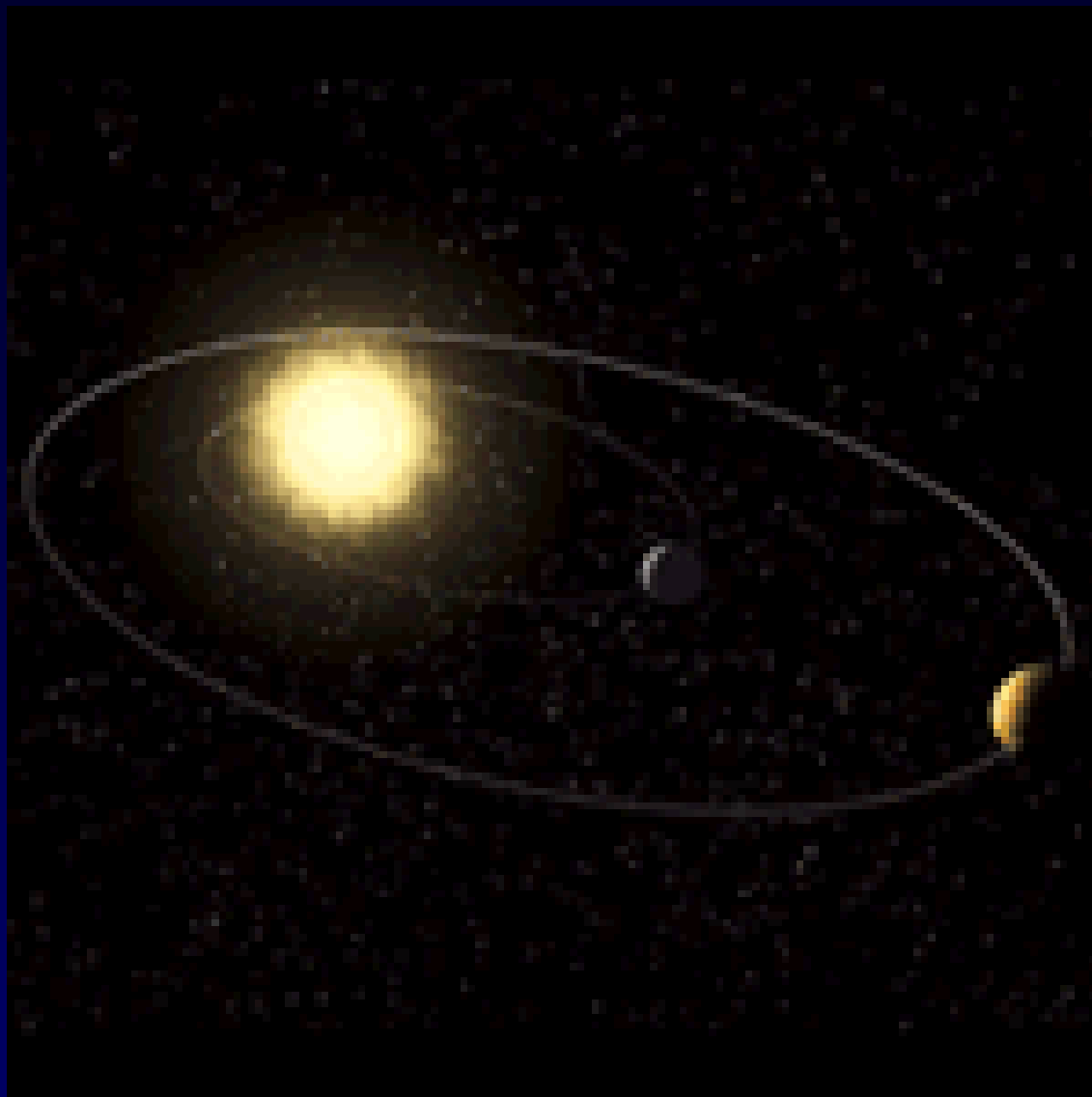
A bolygók elliptikus pályán keringenek a Nap körül.

Kepler második törvénye

A bolygók azonos időtartam alatt azonos területet futnak be a Nap körül.

Kepler harmadik törvénye

Egy bolygó Nap körüli keringési idejét a Naptól való távolsága határozza meg.

Az energia-átadás fajtái (a Napot tekintve):

- elektromágneses sugárzás (98 %):

Jellemzői:

- ✓ hullámhossz (λ , μm ; $1 \mu\text{m} = 10^{-6} \text{ m}$);
- ✓ frekvencia (ν ; s^{-1});
- ✓ terjedési sebesség (c ; $\text{m}\cdot\text{s}^{-1}$);
- ✓ sugárzás-intenzitás (I_0 ; $\text{W}\cdot\text{m}^{-2}$) (az egységnyi idő alatt kibocsátott energia);

$$c = \lambda \cdot \nu$$

$$c = 2,998 \cdot 10^8 \text{ m}\cdot\text{s}^{-1}$$

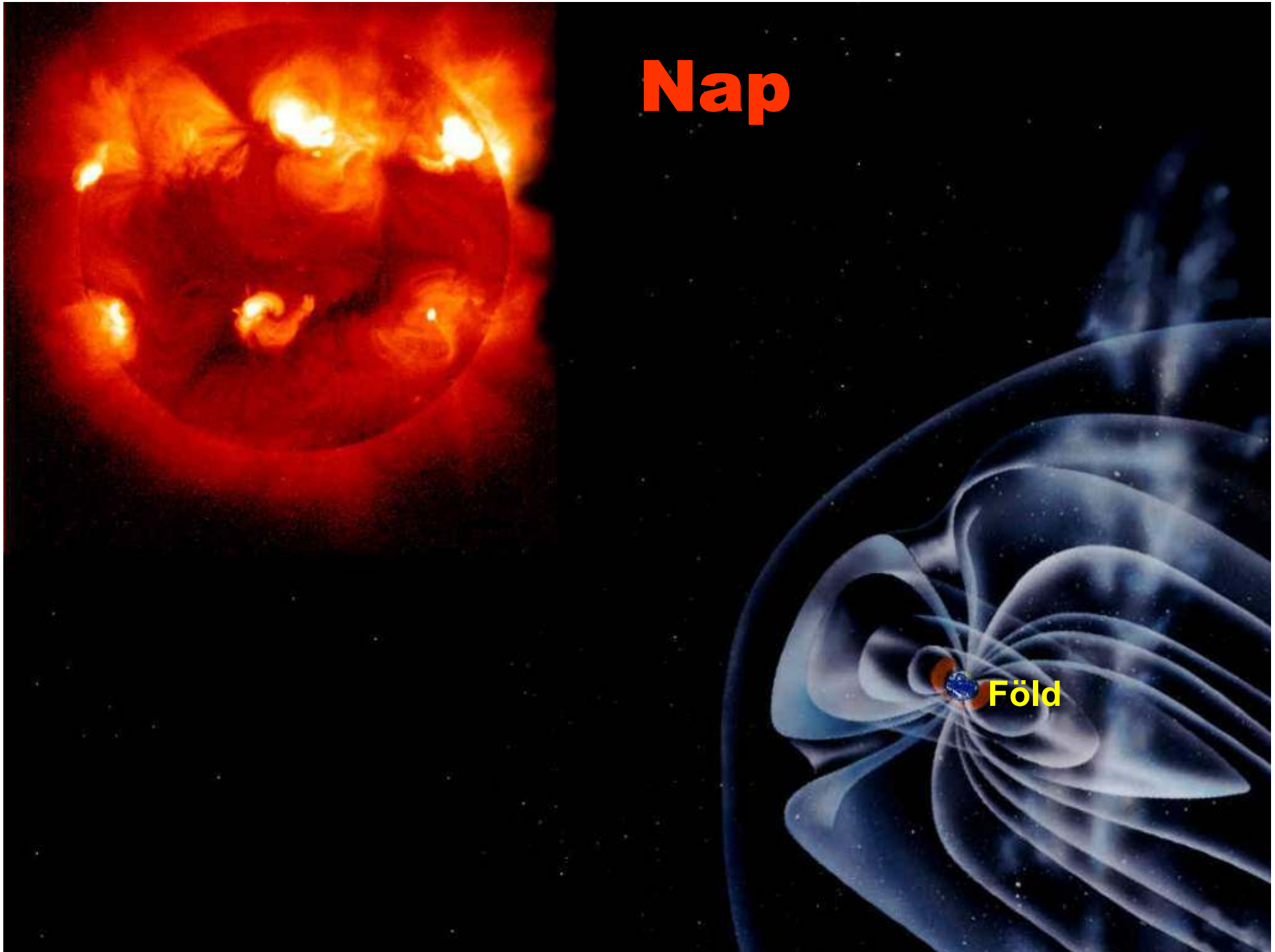
- ✓ minden irányban terjed;
- ✓ légüres térben is terjed;
- ✓ hőenergiává csak anyagi közegben alakul át;

- korpuszkuláris sugárzás (protonok, elektronok; 2 %):

- ✓ hatása a termoszférában: sarki fény, ionizált rétegek átrendeződése, zavarok a rádióhullámok terjedésében;
- ✓ időjárási hatása jelentéktelen;

Nap

Föld

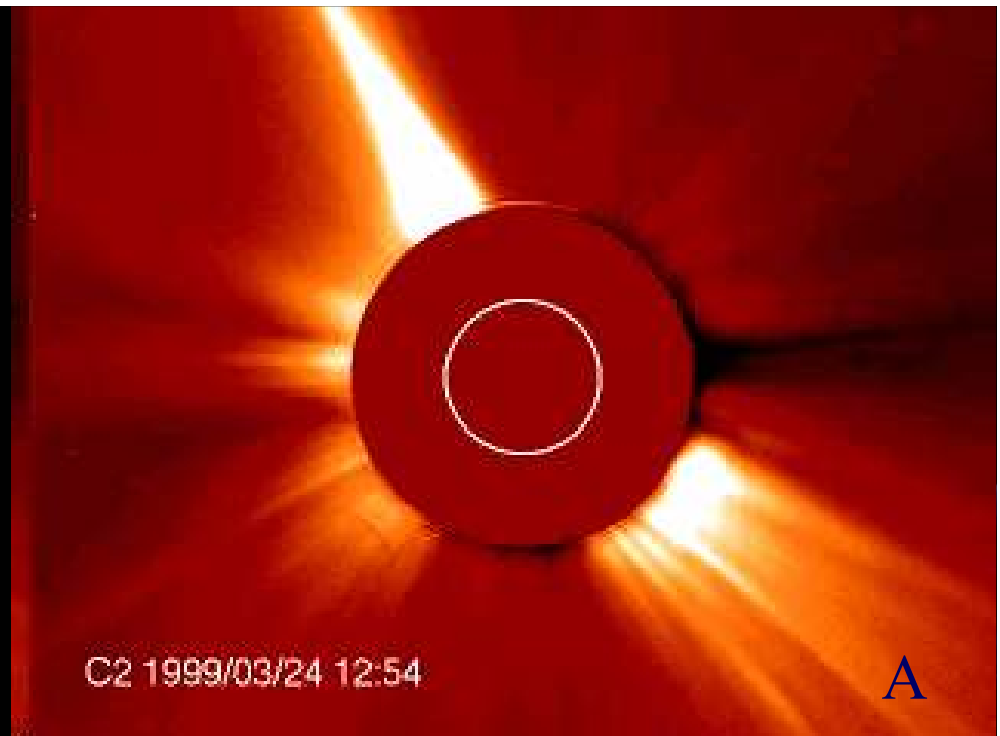
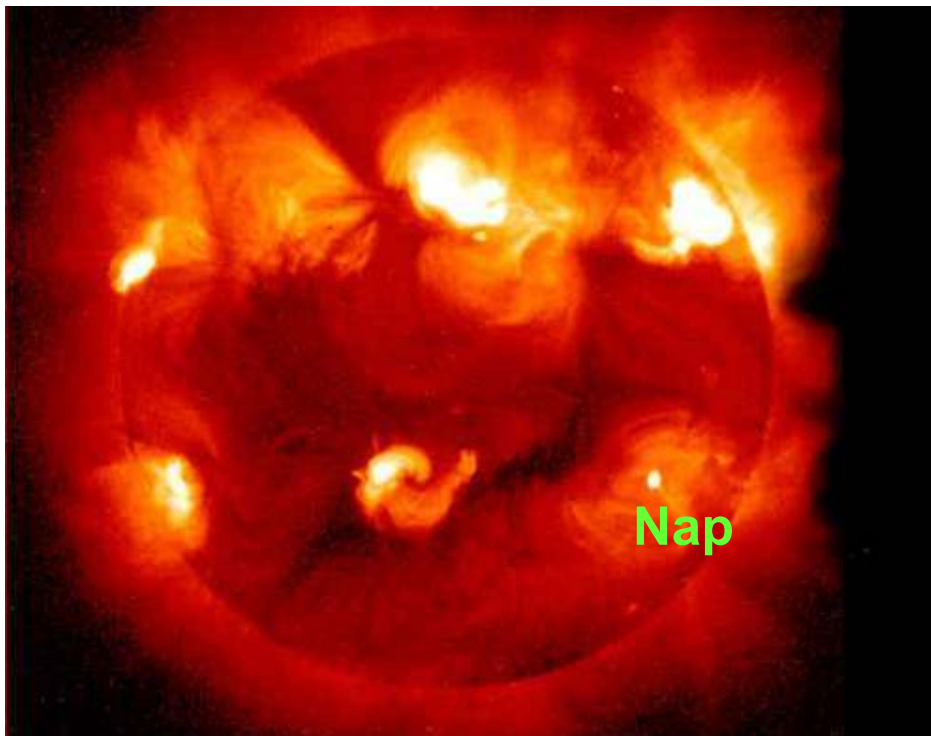
Nap

Nap:

- Az energiát fotonok, részecskék és mágneses mezők formájában bocsátja ki;
- A jelentősebb napkitörések forrásai:
  - koronaüregek
  - flerek
  - koronatömeg kidobódások
  - részecske kiáramlások

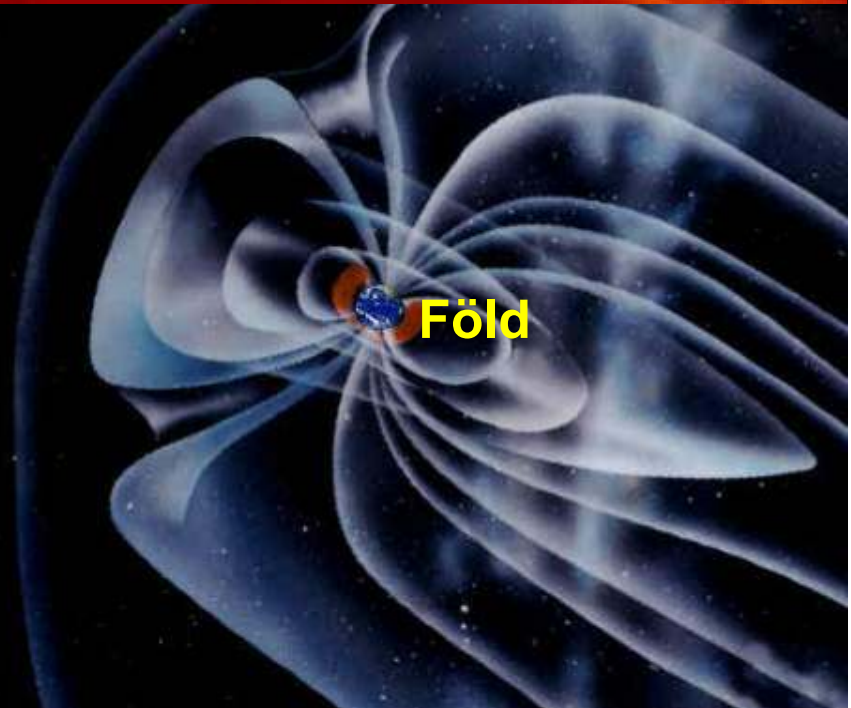
Föld

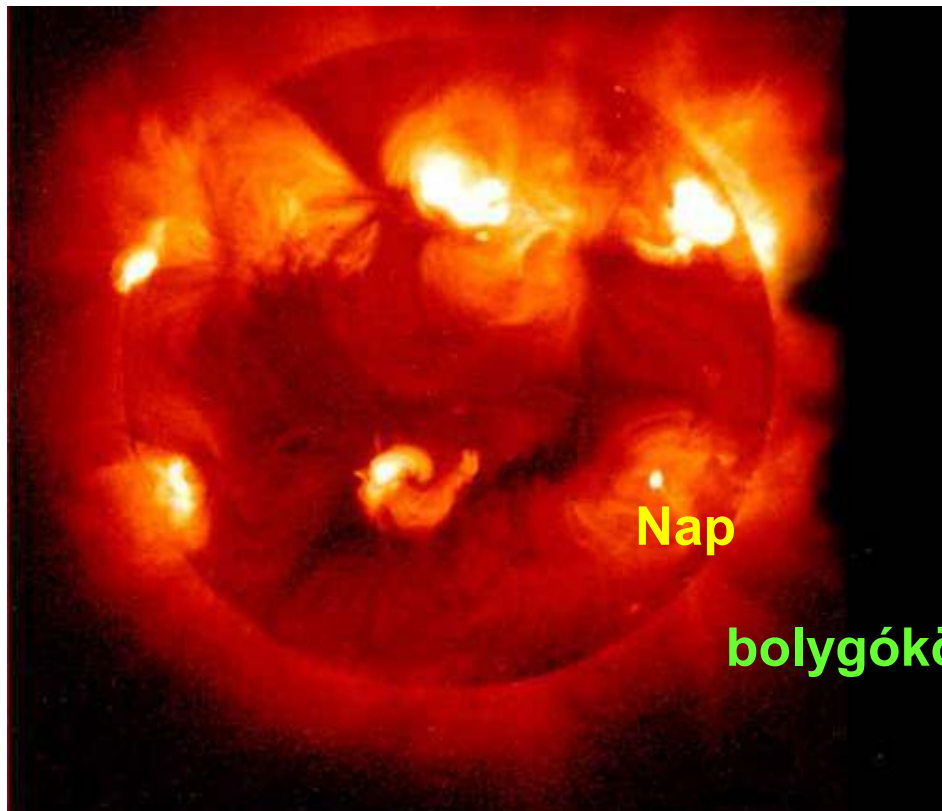

Nap:

- Az energiát fotonok, részecskék és mágneses mezők formájában bocsátja ki;
- A jelentősebb napkitörések forrásai:
  - koronaüregek
  - flerek
  - koronatömeg kidobódások
  - részecske kiáramlások

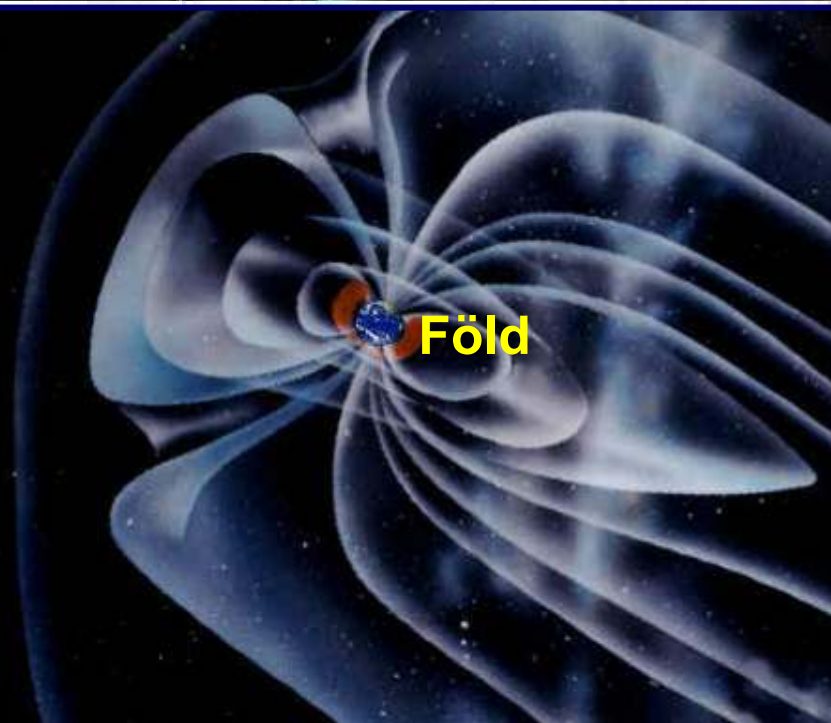

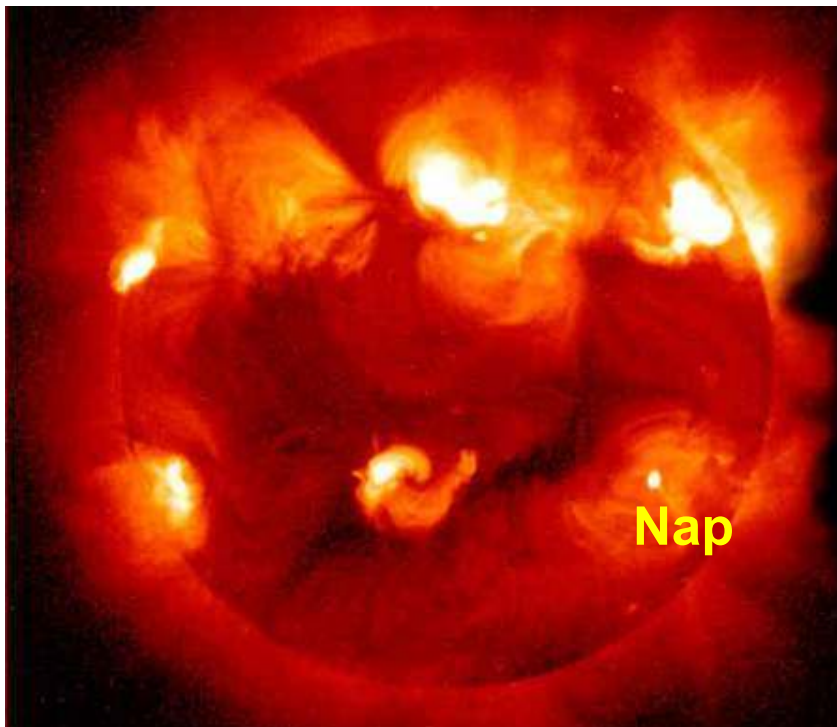

bolygóközi tér

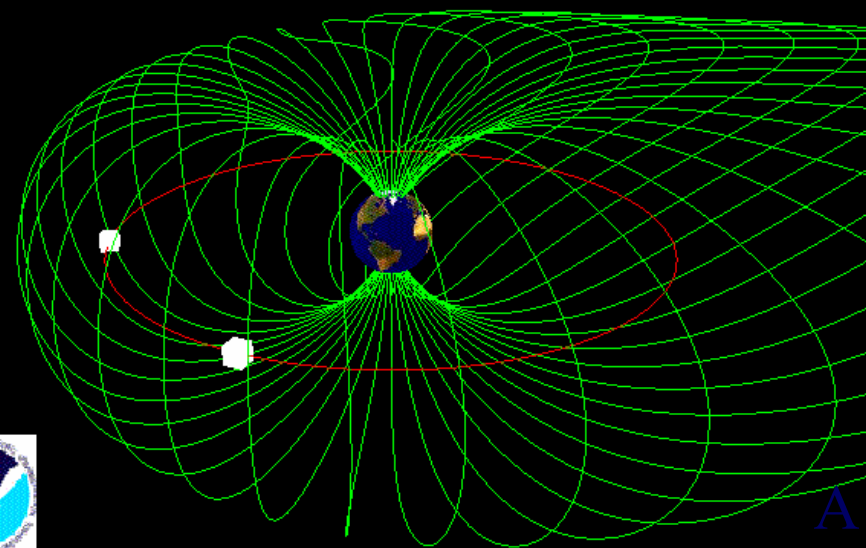
Bolygóközi tér:

- napszél
  - leginkább protonok és elektronok
  - igen ritka, néhány $\text{db}\cdot\text{cm}^{-3}$
  - igen forró, $T > 10^4 \text{ K}$
  - igen gyors, $250\text{-}2000 \text{ km}\cdot\text{s}^{-1}$
- A Napfelszín háborgásai a napszél zavarait és hullámzását idézik elő

Nap

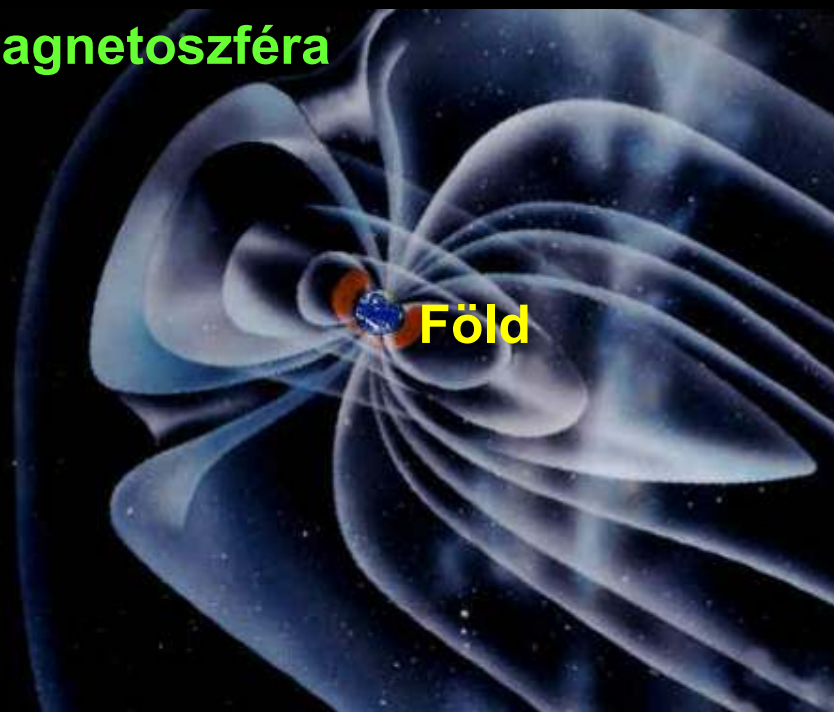

magnetoszféra

bolygóközi tér

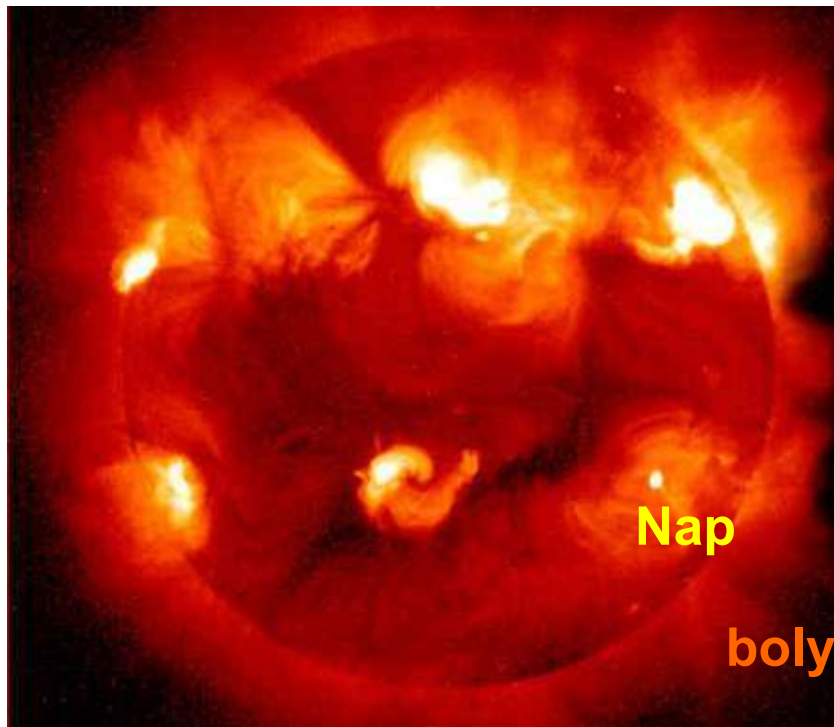
magnetoszféra:

- A Föld mágneses mezeje hozza létre
- A napszél módosítja
  - A részecskék (leginkább protonok és elektronok) a mágneses mező vonalaihoz kapcsolódnak
  - A poláris régiók a mágnesesség szempontjából nyitottak

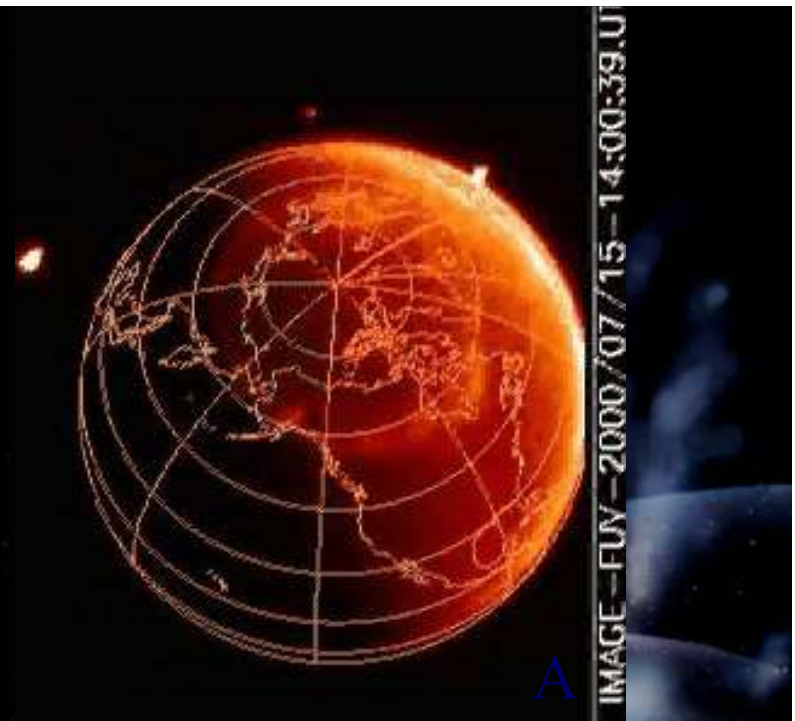
Föld

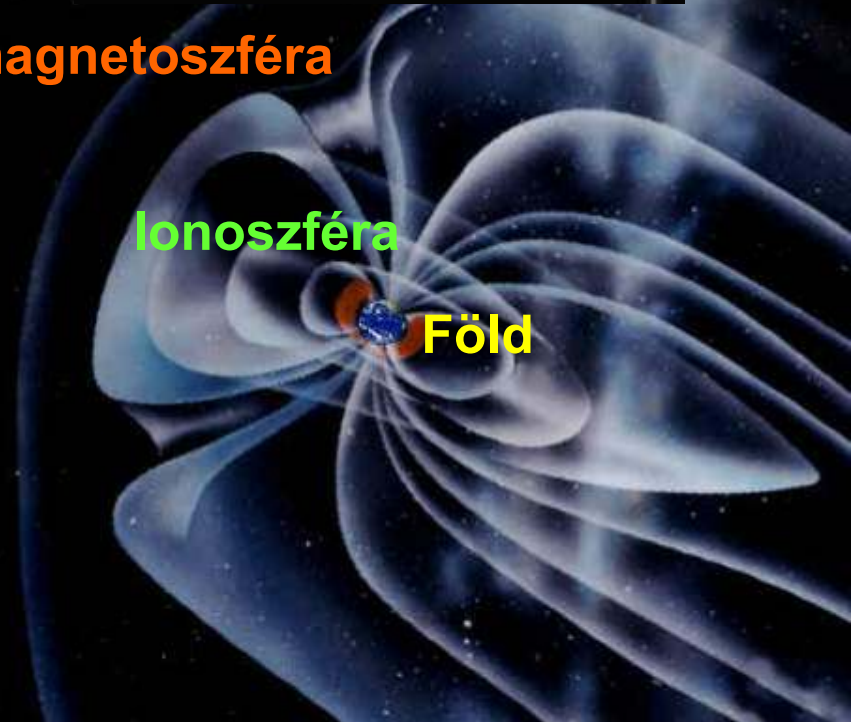

Nap

bolygóközi tér

magnetoszféra

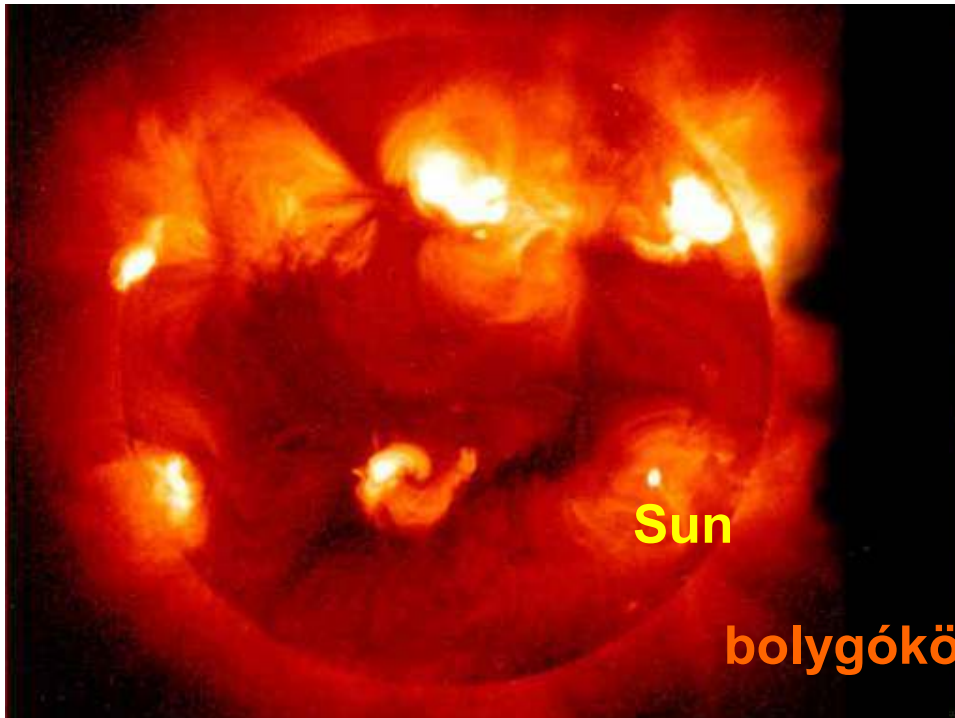

Ionoszféra

Föld

Ionoszféra:

- Elektron- és ionrétegek a légkör tetején ($h \geq 100 - 300$ km)
- Akkor képződnek, amikor igen erős uv sugárzás éri el a Föld légkörét
- Kritikus a rádióhullámok visszaverődésében és átvitelében

Sun

bolygóközi tér

Ionoszféra:

- Elektronrétegek a légkör tetején ($h \geq 100 - 300$ km)
- Akkor képződnek, amikor igen erős uv sugárzás éri el a Föld légkörét
- Kritikus a rádióhullámok visszaverődésében és átvitelében

magnetoszféra

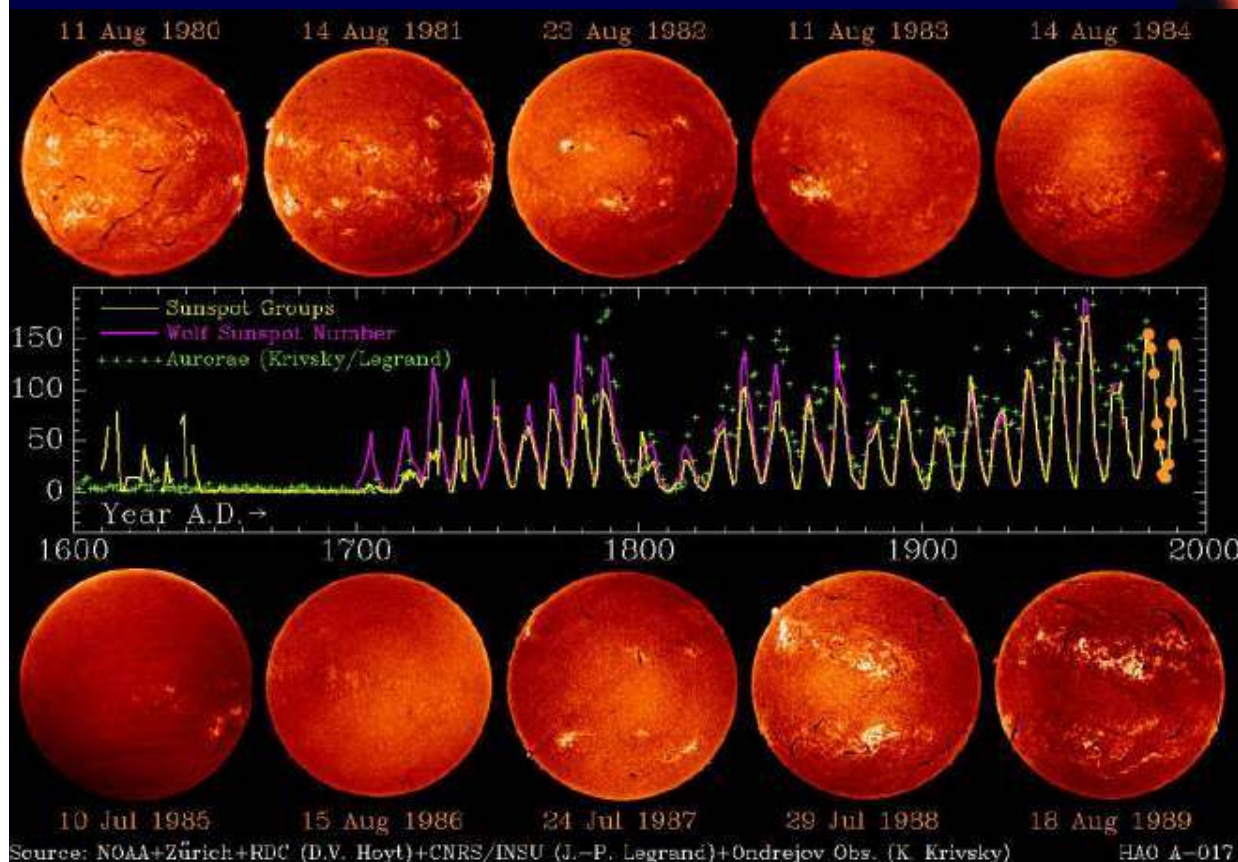
Ionoszféra

Earth

Napciklusok a múltban

- **Klimatológia**
- **A napfoltokat a legutóbbi 400 év óta jegyzik**
- **1640 után, csaknem 60 éven át nem voltak napfoltok**
- **Ugyanezen periódusban igen hideg volt Európában.**
Ez az időszak a „kis jégkorszak”.
- **Van-e kapcsolat közöttük?**

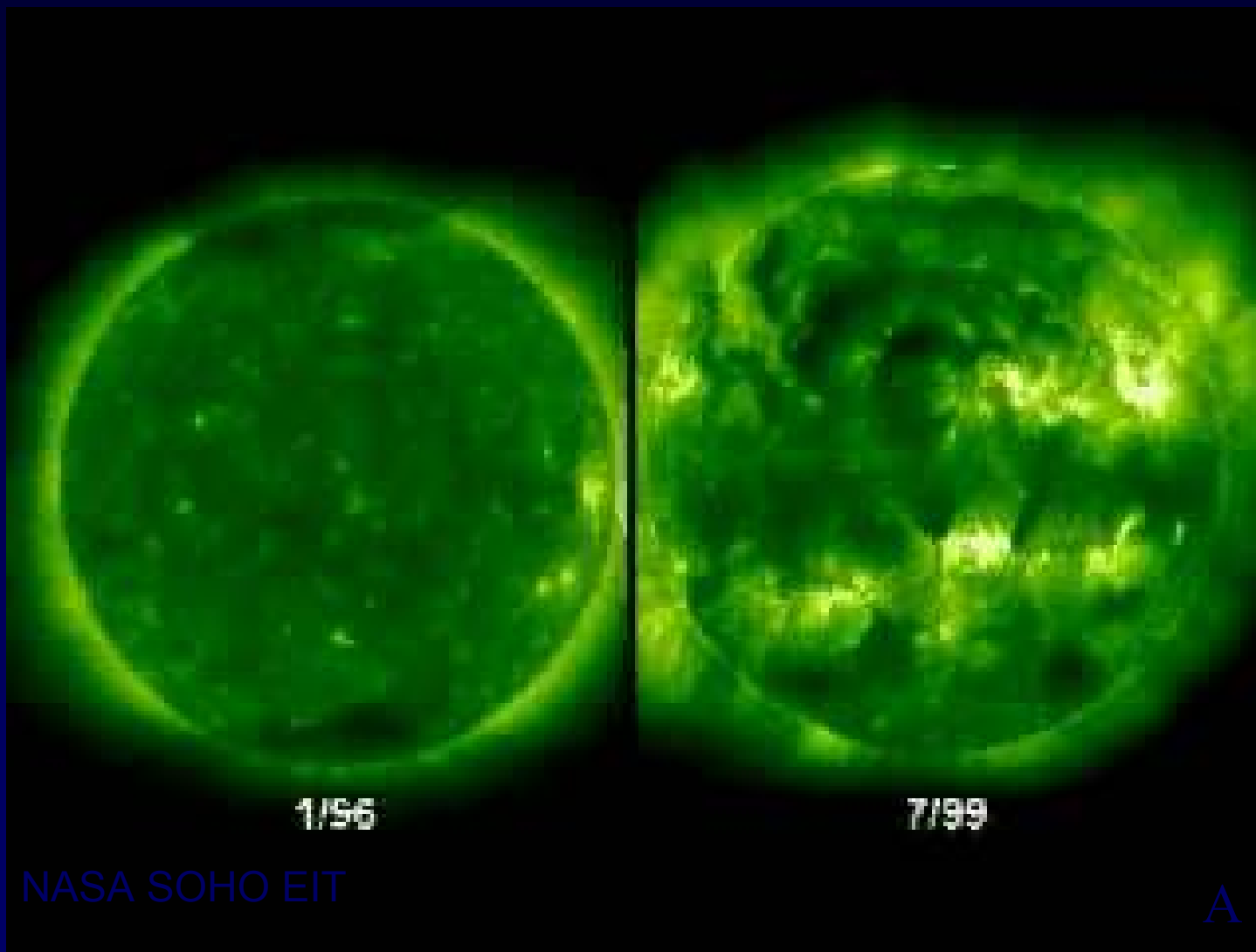

- ✓ A **Maunder minimum** időszakának középső része egybeesett az ún. **kis-jégkorszakkal** ⇒ Európa és Észak-Amerika jelentősen lehűlt; rendkívül hideg telek; pl. a Szajna és a Temze telente befagyott;
- ✓ A Nap tengely körüli forgása lelassult a **Maunder minimum** középső időszakában (1666-1700);
⇒ jelen napfizikai ismereteink szerint egy nagyobb kiterjedésű és lassúbb tengelyforgású Nap napállandója kisebb ⇒ alacsonyabb hőmérsékleten sugároz ⇒ kevesebb hőenergia éri a Földet;

a naptevékenység
minimuma, 1996-1997

a naptevékenység
maximuma, 2000-2001

A geomágneses viharok hatásai, 1989

Quebec (Kanada) áramellátása 9 órán át szünetel

elektromos erőmű
transzformátor

transzformátor károsodás

A nagy energiájú részecskeáram légköri hatása a magas szélességek távközlési kapcsolataira (MSTK)

A poláris pályán haladó repülőgépek elveszítik a földi kommunikációt.

- Alternatív útvonalak szükségesek;
- Nagyobb az üzemanyag-felhasználás;
- Járatkésések;

Példák az érintett járatokra:

- **10/26/00:** MSTK megszűnt a poláris visszaúton még a 75°N előtt; Tokyo: üzemanyag-felvétel; a repülőgép indulása korábban: 15:00, jelenleg: 20:30;
- **11/10/00:** a gyenge MSTK miatt az ORD → HKG nem poláris járat 47 perc késéssel indul;
- **3/30/01-4/21/01:** 25 repülőjázat az optimális poláris útvonaltól eltért az MSTK zavarai miatt, ami esetenként 6-48 perc késéssel járt;
- **11/25/00:** Poláris repülőjázat a visszaúton a 75 °N szélességnél tapasztalt erős naptevékenység miatt Tokyoban üzemanyagot kellett vételezzen;
- **11/26/00:** nem poláris járat 37 percet késett erős naptevékenység miatt;
- **11/26/00:** nem poláris járat 35 percet késett erős naptevékenység miatt;

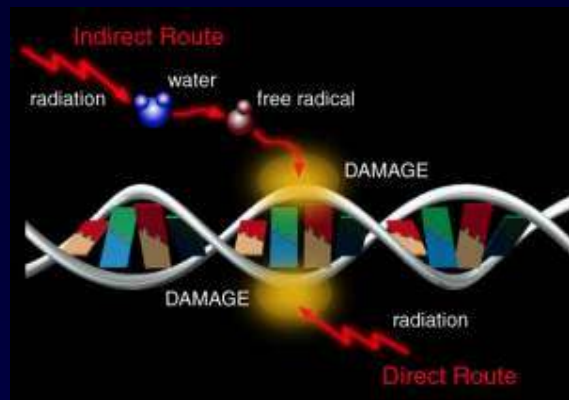

Nagy energiájú részecskeáram

Sugárzási kockázatok

A nagy energiájú részecskék egészségi kockázatai

- Ember az űrben
  - ✓ Űrhajó;
  - ✓ Nemzetközi űrállomás;
  - ✓ Mars-expedíció;
- Legénység/utasok magasan repülő sugárhajtású gépeken
  - ✓ A Concorde belsejében (amíg rendszerben volt) műszeres sugárzás-mérés folyt;
  - ✓ az európai járatok legénységére kitettségi küszöbököt állapítottak meg;

**Madách Imre: Az ember
tragédiája (részlet)**

**Midőn az ember földén megjelent,
Jól bérházott éléskamra volt az:
Csak a kezét kellett kinyújtani,
Hogy készen szedje mindazt, ami kell.
Költött tehát meggondolatlanul,
Mint a sajtféreg, s édes mámorában
Ráért regényes hipotézisekben
Keresni ingert és költészetet.
*De már nekünk, a legvégső falatnál,
Fukarkodnunk kell, általlátva rég,
Hogy elfogy a sajt, és éhen veszünk,
Négy ezredév után a Nap kihűl,
Növényeket nem szül többé a Föld;
Ez a négy ezredév hát a mienk,
Hogy a Napot pótolni megtanuljuk,
Elég idő tudásunknak, hiszem.***

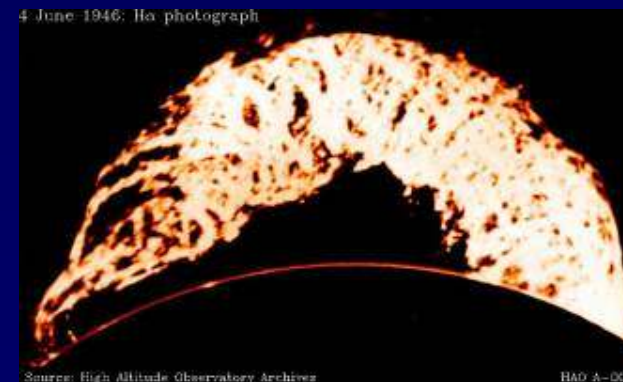
Napkutató
Történelmi visszapillantás

A napkutató rövid története

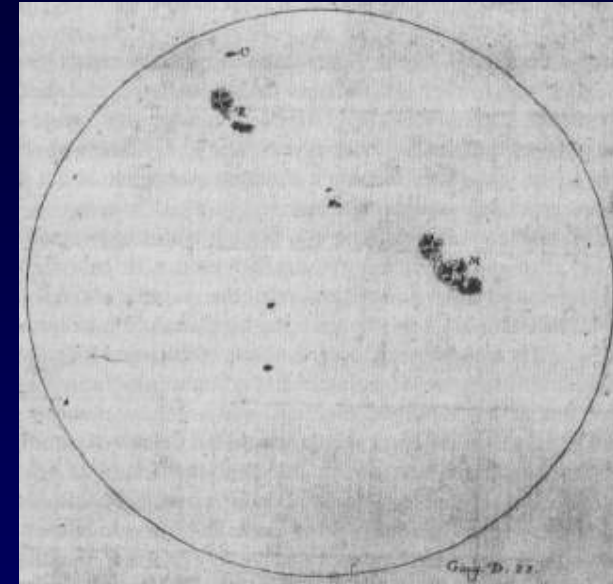
- kr.e. 800: az első valószínű napfolt-feljegyzés Kínában;
- kr.e. 200: Aristarchos (Samos) meghatározza a Föld-Nap távolságot; (számítása még nem pontos, de eltalálta a nagyságrendet);
- 968: a napkorona első említése (Leo Diaconus, Bizánc);
- 1128: az első rajz a napfoltról;

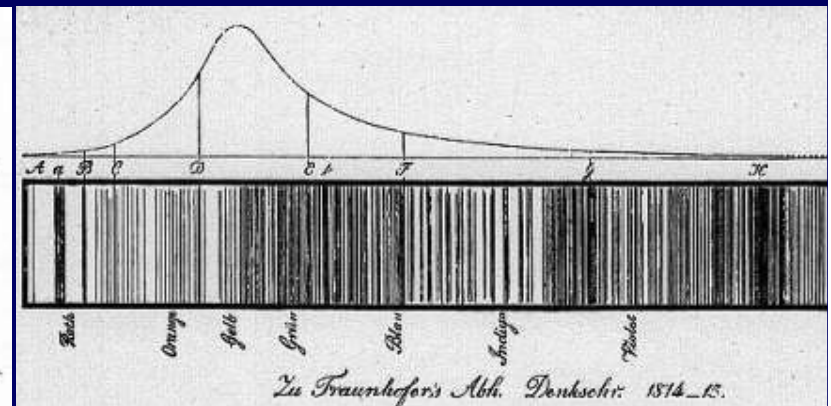
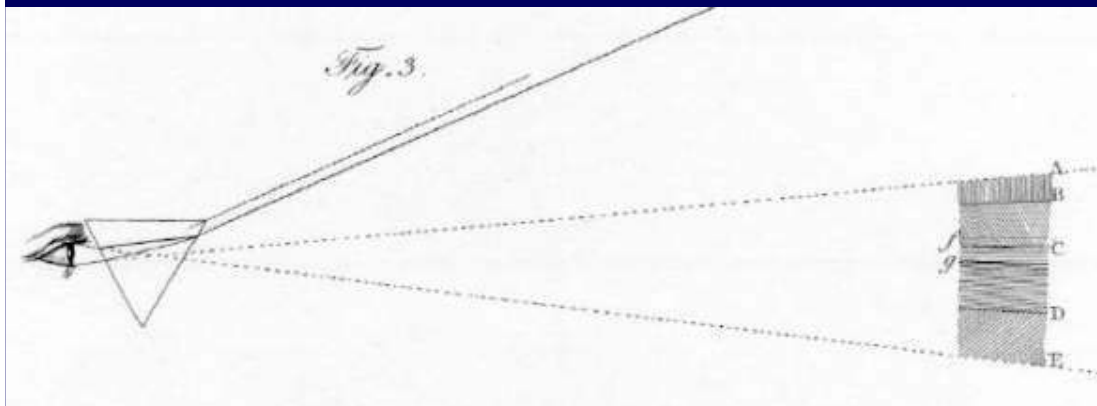
- 1185: egy napjelenség első leírása;

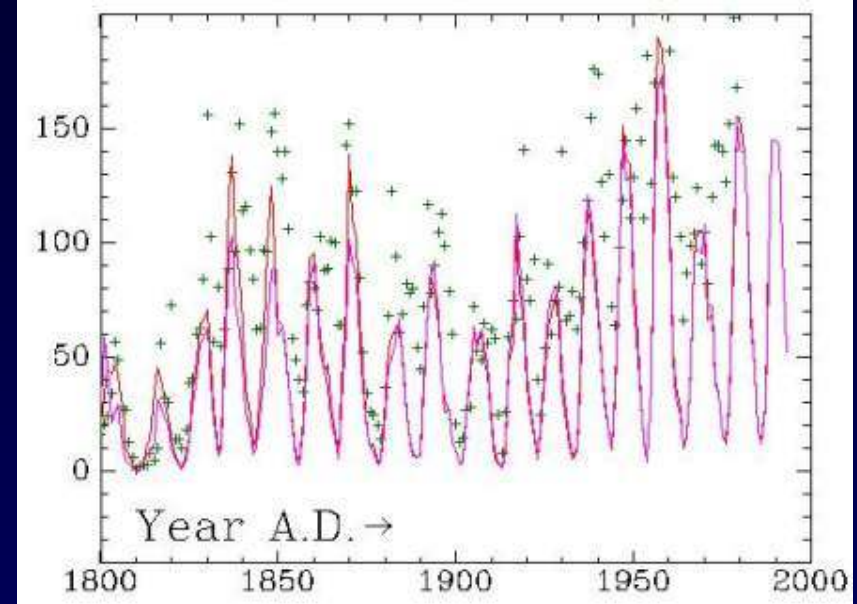
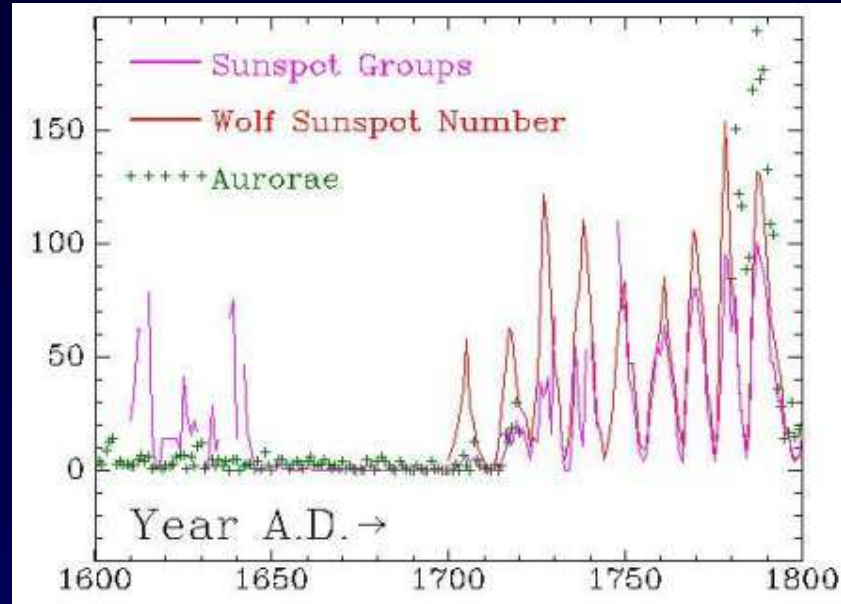
- 1543: Copernicus a középpontba helyezi a Napot;
- 1609: Kepler leírja a bolygómozgások törvényeit;
- 1610: az első távcsöves napfolt-megfigyelések (Goldsmid, Harriot, Galilei, Scheiner);

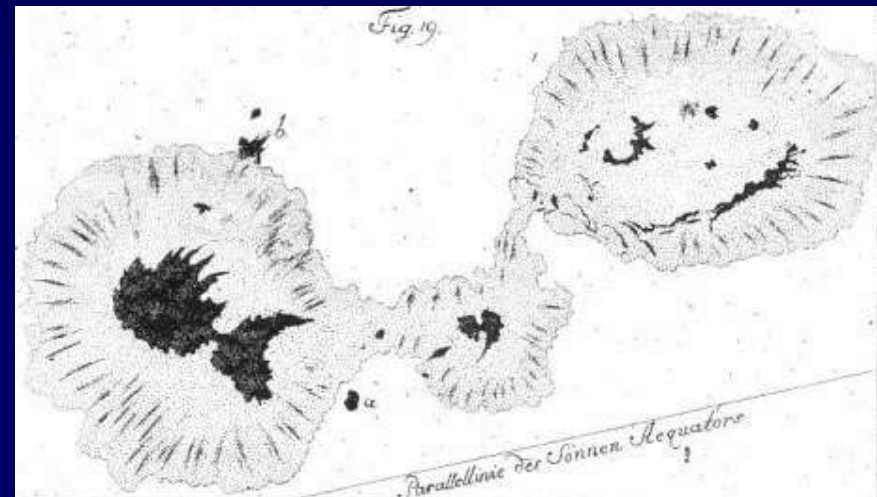
- 1645-1715: a napfoltok eltűnnek;
- 1817: az első Nap-spektroszkópia (Wollaston, Fraunhofer);

- 1830: a napfoltciklus fölfedezése (Heinrich Schwabe);
- 1645-1715: a napfoltok eltűnnek; az ún. **Maunder minimum**
- egybeesik az európai „kis jégkorszak”-kal;

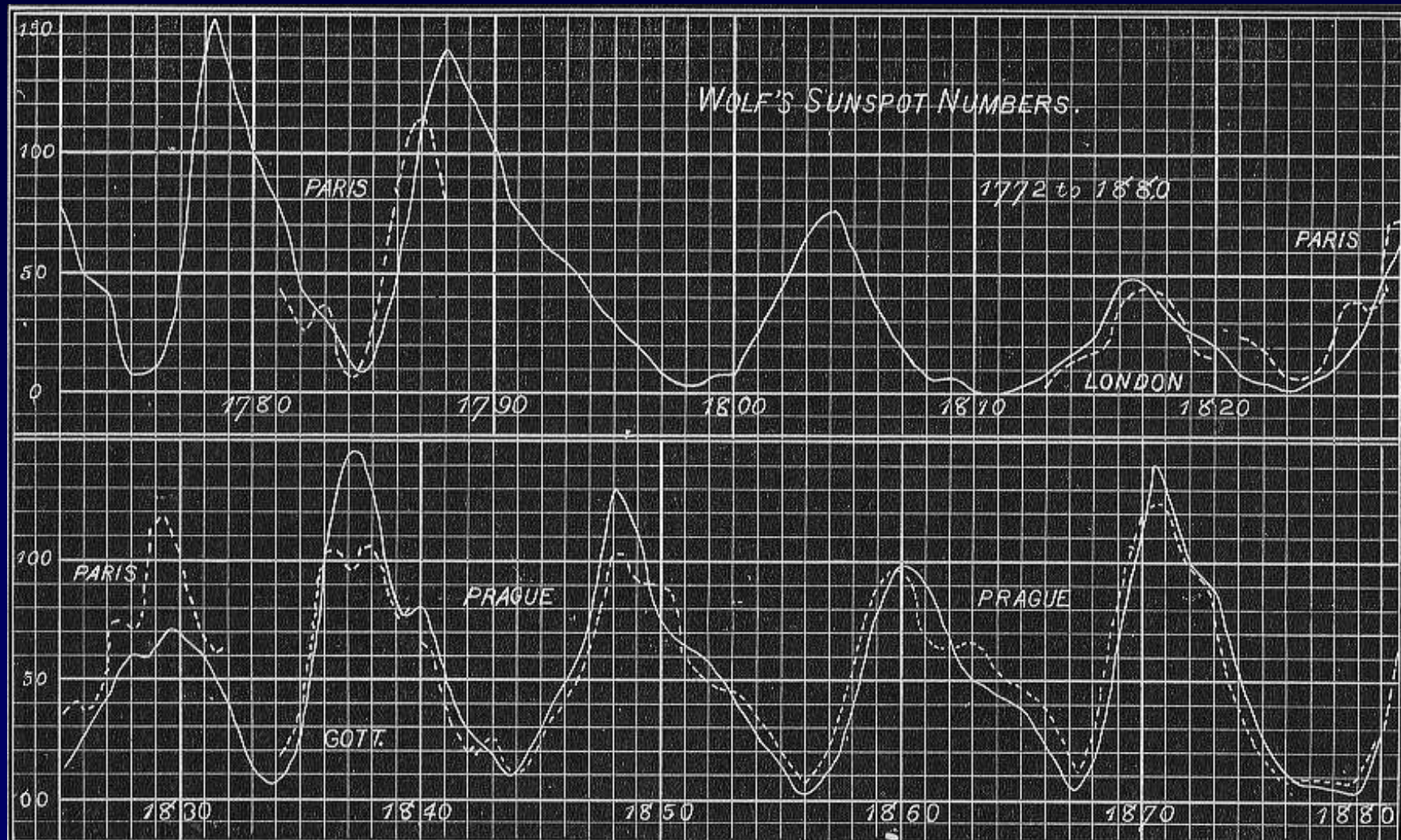

- 1850: Wolf definiálja a napfoltszámot; eszerint az 1755-1766 közötti ciklus az 1. ciklus;

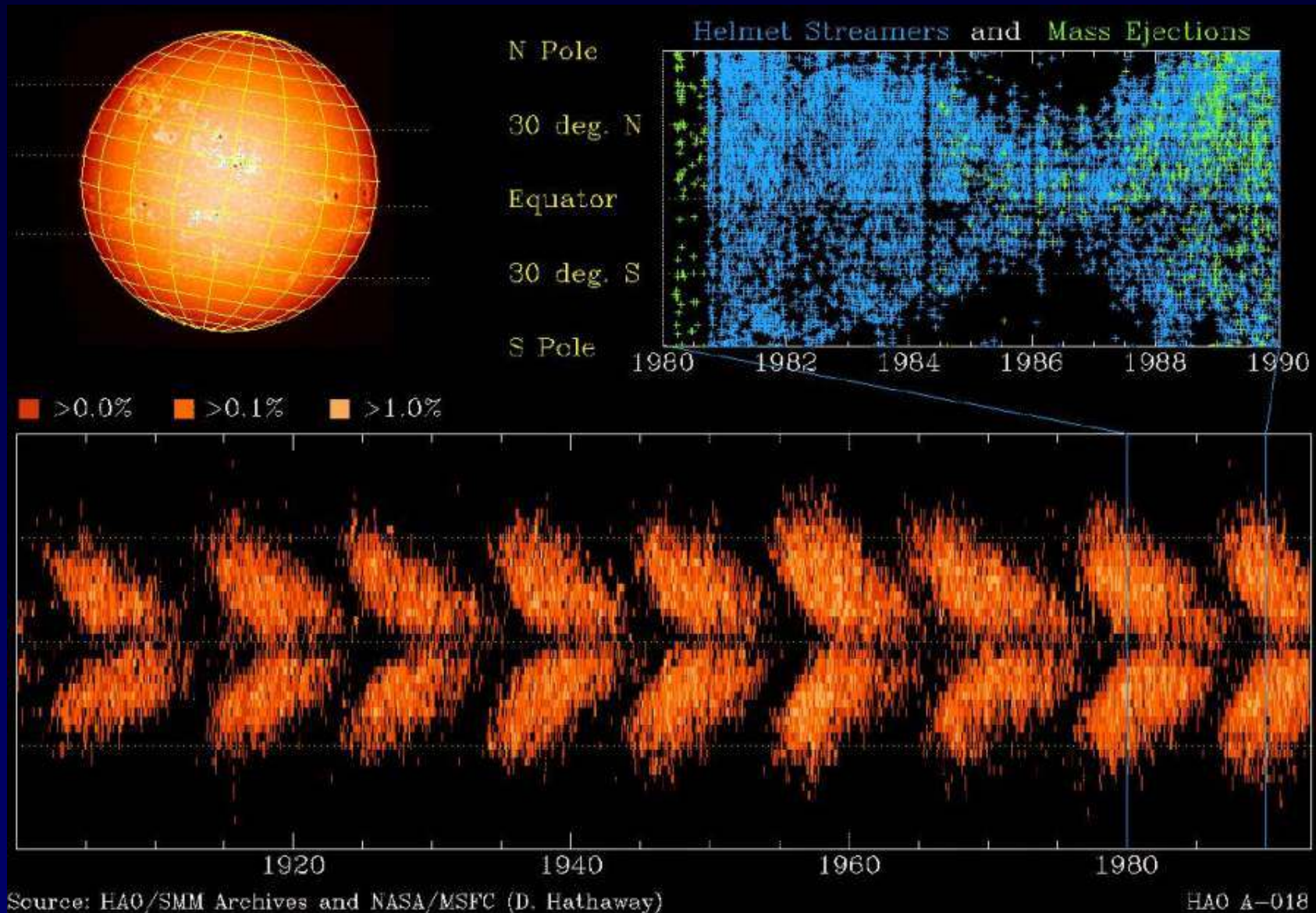

- 1852: a napfoltciklust kapcsolatba hozzák a geomágneses aktivitással (Sabine, Gautier, Wolf);
A napfoltokban a Nap és a Föld általános mágneses terénél több ezerszer erősebb, függőleges irányú mágneses tér mérhető.

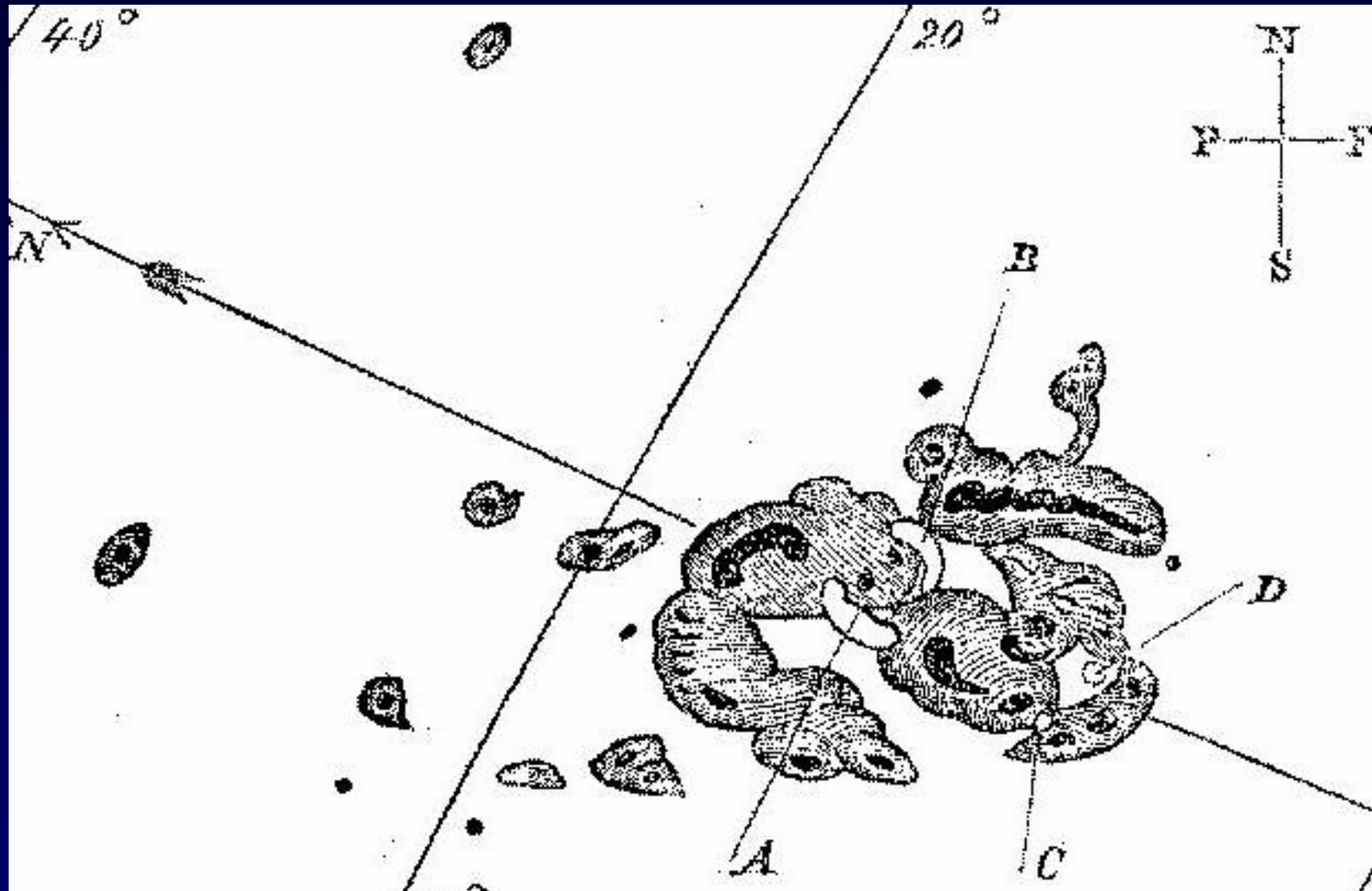

- 1858: a Nap eltérő rotációjának a fölfedezése (Carrington);
- 1880: Spoerer fölfedezi a napfoltok vándorlását;

- 1859: egy fler első megfigyelése (Carrington);

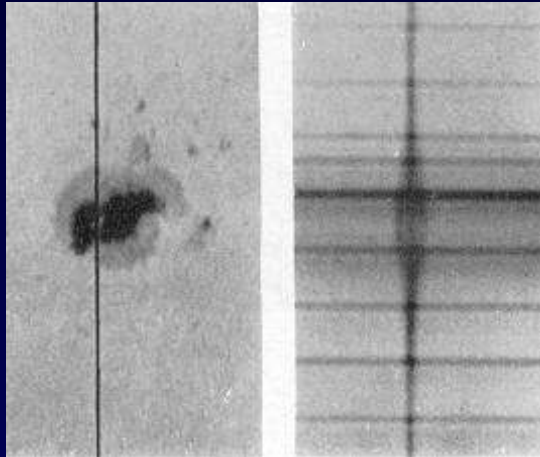

- 1860: koronatómeg kidobódásának (CME) első megfigyelése;

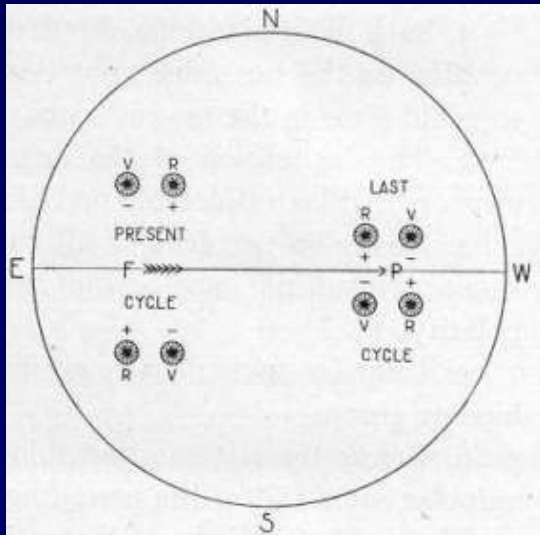

G. Tempel rajza az 1860. évi napfogyatkozásról

- 1919: a napfoltok mágneses természetének és mágneses ciklusának fölfedezése (G. E. Hale);

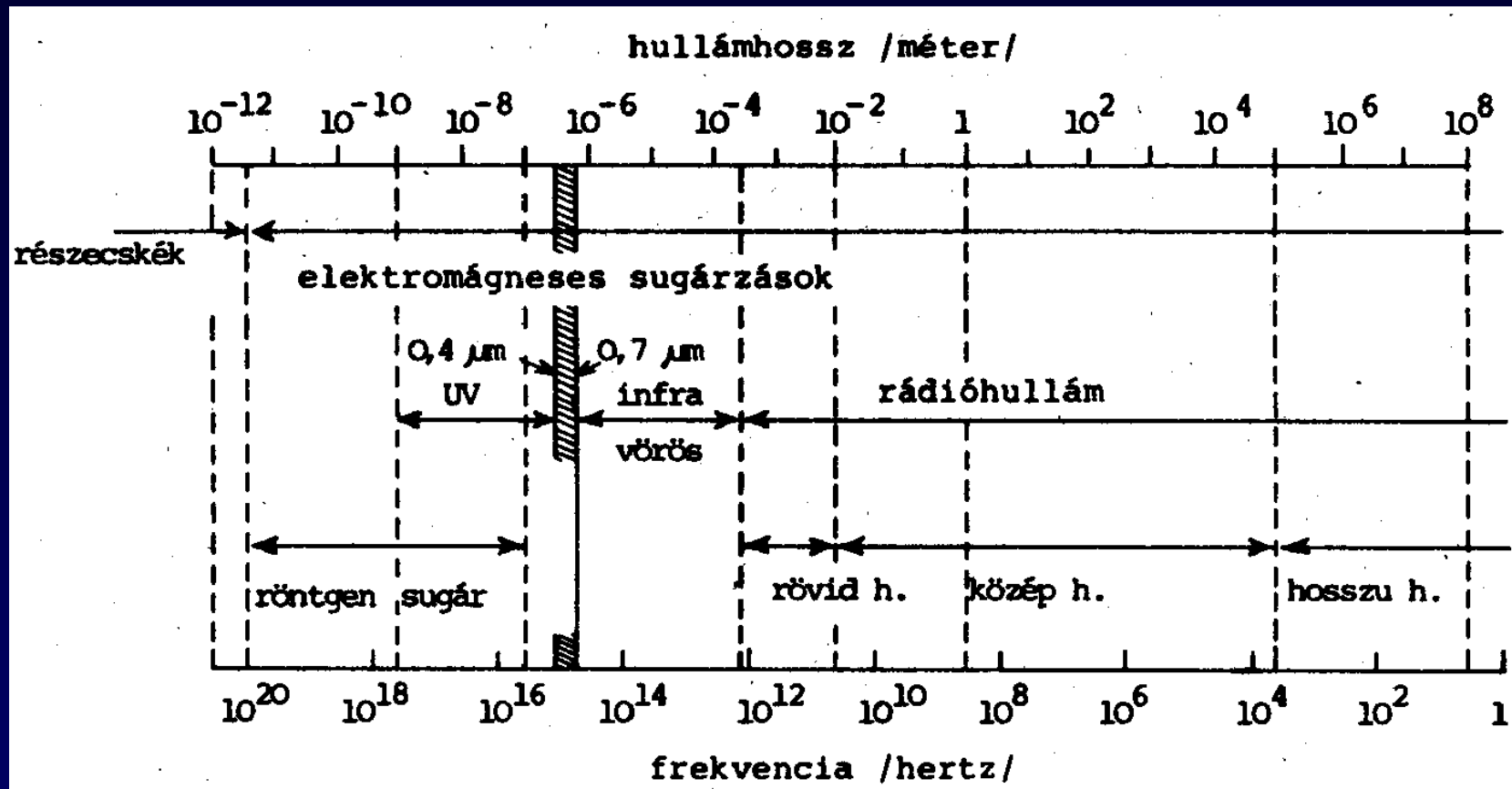

Napfolt spektrum a Zeeman hatással (vonalszakadás a mágneses mező miatt)

A Nap mágneses mezeje minden napfoltciklus (11 év) polaritását összekapcsolja

Az elektromágneses sugárzás frekvenciasávjai

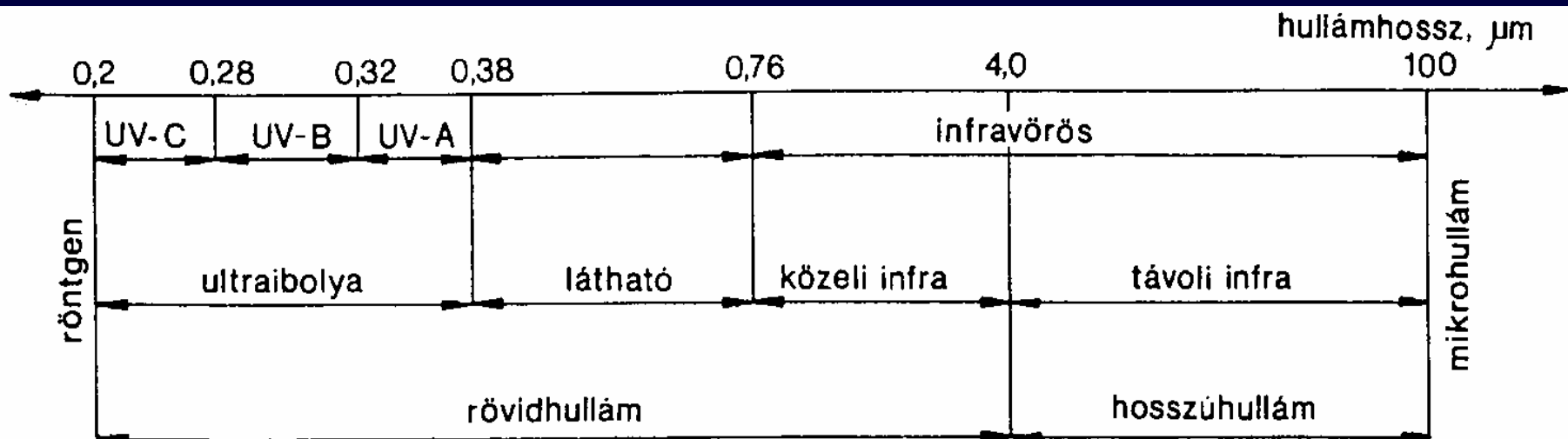

frekvencia: az elektromágneses hullámok másodpercenkénti ciklusainak a száma. Egysége: hertz [Hz; s^{-1}]

- Az elektromágneses sugárzások hullámhossz szerinti spektruma:
[$10^{-9} \mu\text{m} < \lambda < 10^9 \mu\text{m}$];
- Az elektromágneses sugárzások hullámhossz szerinti felosztása:
  - ✓ **kozmikus sugárzás:** $10^{-9} - 10^{-7} \mu\text{m};$
  - ✓ **gamma sugárzás:** $10^{-7} - 10^{-5} \mu\text{m};$
  - ✓ **röntgen sugárzás:** $10^{-5} - 10^{-1} \mu\text{m};$
  - ✓ **ultraibolya sugárzás:** $10^{-1} - 4 \cdot 10^{-1} \mu\text{m};$
  - ✓ **látható fény:** $4 \cdot 10^{-1} - 8 \cdot 10^{-1} \mu\text{m};$
  - ✓ **infravörös sugárzás:** $8 \cdot 10^{-1} - 3,5 \cdot 10^2 \mu\text{m};$
  - ✓ **elektromos rövidhullámok:** $3,5 \cdot 10^2 - 10^6 \mu\text{m};$
  - ✓ **rádióhullámok:** $10^6 - 10^9 \mu\text{m};$

Az elektromágneses spektrum meteorológiai felosztása

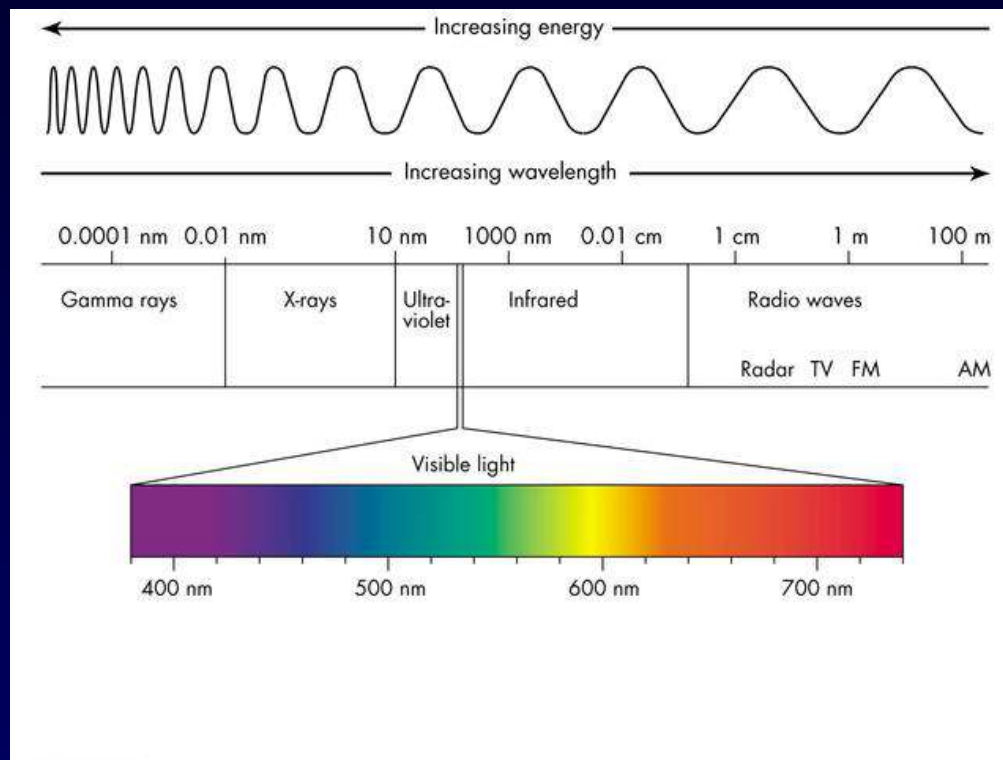

Az elektromágneses sugárzás spektruma

$$E = h \cdot \nu = \frac{h \cdot c}{\lambda}$$

$$h = 6,625 \times 10^{-34} \text{ J} \cdot \text{s}$$

Planck-állandó

$$1 \text{ nm} = 10^{-3} \mu\text{m}$$

- **Honnan származik a sugárzás?**

- töltött részecskék;
- atommagok (gamma bomlás), atomok és molekulák (emisszió) energia átmenetei;
- maghasadás, magfúzió (a Nap proton-proton ciklusa);

- **Mi határozza meg a sugárzás energiáját?**

- összetétel (energia szintek);
- a rendelkezésre álló energia;
- hőmérséklet;

Kacsintgatott már csúfolódva
A vén Nap is temetkezőn.
Tetszett neki, hogy egy szivárvány,
Egy szín-csoda ámulást terem
Józan és trágyás mezőn.

Csak a szivárvány várt még mindig.
Folyton szebb lett, ahogy bukott,
Sírón nézett le a mezőre
S aztán beitták szent színeit
Távozó felhő-hugok.

Ady Endre: A szivárvány halála
(részlet)

A sugárzás főbb törvényei

Minden anyag, melyre $T > 0 \text{ K}$, a környező térbe sugárzást bocsát ki elektromágneses hullámok formájában, s ezzel energiát ad le; azaz, anyagának egy része elektromágneses sugárzási energiává alakul át.

A sugárzási és elnyelési viszonyok a test anyagi minőségétől is függenek.

A napsugárzás alábbi törvényei abszolút fekete testre vonatkoznak.

Definíció:

Az abszolút fekete test olyan test, amely

- ✓ **minden sugárzást teljes mértékben elnyel;**
- ✓ **adott hőmérsékleten az elméletileg lehetséges legnagyobb teljesítménnyel sugároz;**

A természetben **abszolút fekete test** nem létezik, de a Nap, a légkör és a földfelszín ezt jól megközelítik.

Max Planck (1858-1947)

- kezdetben: → termodinamika, az entrópia-fogalom tisztázása;
Definíció: entrópia az anyagi rendszerek molekuláris rendezetlenségének a mértéke;
- később: → fekete test sugárzása;
ennek energia-eloszlását a klasszikus termodinamika törvényei alapján nem lehetett a tapasztalattal egyezően leírni;
⇒ új sugárzási törvény (**Planck-törvény, 1900**);
forradalmian új feltételezés: a kisugárzott energia eloszlása nem folytonos, hanem diszkrét $h \cdot \nu$ adagokra (kvantumokra) oszlik; → **1918: fizikai Nobel-díj**;

- ha $\frac{\nu}{T} \gg 1$ $\Rightarrow$ **Wien-féle eltolódási törvény;**
- ha $\frac{\nu}{T} \ll 1$ $\Rightarrow$ **Rayleigh–Jones-féle sugárzás törvények;**
- frekvencia szerinti integrálja $\Rightarrow$ **Stefan–Boltzmann-törvény;**

A **Planck-törvény** a valóságnak megfelelően írja le a rezgő elektronok, illetve atomok energiáját,

$\Rightarrow$ új irány az elméleti fizika fejlődése előtt: lerakta a kvantumelmélet alapjait;

$\Rightarrow$ elvezet a fény kvantumos szerkezetéhez $\rightarrow$ **Einstein-féle fotonhipotézis;**

- $\rightarrow$ **Einstein, Bohr, Heisenberg, Schrödinger** és mások;
- $\rightarrow$ **kvantumelmélet;**

Planck-törvény:

Az abszolút fekete testek által kibocsátott sugárzás intenzitásának $E(\lambda; T)$ spektrális eloszlását írja le:

$$E = f(\lambda, T)$$

Planck úgy tudott helyes eredményre jutni, ha feltételezte, hogy csak diszkrét, frekvenciafüggő E adagokban (kvantumokban) történhet az energia-átadás. Azaz:

$$E = h \cdot \nu \quad [J] \rightarrow [N \cdot m] \rightarrow [kg \cdot m^2 \cdot s^{-2}]$$

ahol ν a frekvencia és h a **Planck-féle állandó**, melynek értéke:

$$h = 6,625 \cdot 10^{-34} \quad [J \cdot s]$$

Gustav Robert Kirchhoff (1824-1887)

Kirchhoff-törvény:

A **sugárzás elnyelés (abszorpció)** és a **sugárzás kibocsátás (emisszió)** mennyisége közötti összefüggést írja le. Eszerint, ha valamely test T hőmérsékleten és λ hullámhosszon $e(\lambda, T)$ mennyiségű energiát bocsát ki magából és ugyanilyen feltételek mellett $a(\lambda, T)$ mennyiségű energiát nyel el:

$$\frac{e(\lambda, T)}{a(\lambda, T)} = E(\lambda, T)$$

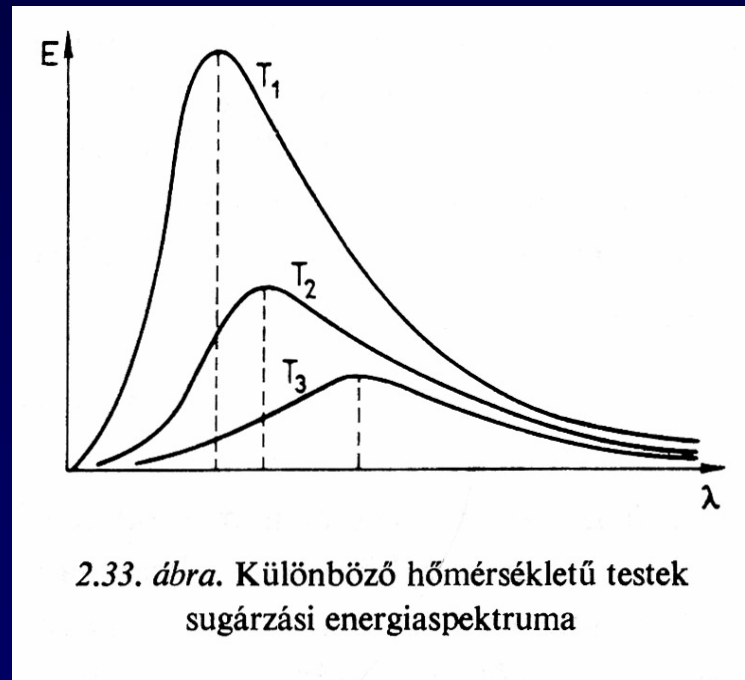
⇒ a kibocsátott és elnyelt energiák hányadosa nem függ a test anyagi minőségétől, csak a test hőmérsékletétől és a sugárzás hullámhosszától;

⇒ $E(\lambda, T)$ minden testre állandó, ha λ és T ugyanakkora;

A **Kirchoff-törvény** következményei:

- a jó elnyelő képességű testek jó kisugárzók is, és viszont;
- ha $a(\lambda, T) = 1$ (a test teljes elnyelő) $\Rightarrow$ a test abszolút fekete;
ha $a(\lambda, T) < 1 \Rightarrow$ a test szürke;

A különböző T_i hőmérsékleteken sugárzó testek sugárzási energiaspektruma

Az energiaspektrumot az adott hullámhossz körüli intervallumra vonatkoztatjuk.

$$\lambda \pm \Delta\lambda$$

A sugárzási energiaspektrumok összehasonlításából következik:

- A görbék alatti terület (a teljes spektrumon kisugárzott összes energiamentiség) annál nagyobb, minél magasabb a sugárzó test hőmérséklete;
- A görbék maximumpontjához tartozó λ hullámhossz annál nagyobb, minél alacsonyabb a sugárzó test hőmérséklete;

Stefan–Boltzmann-törvény:

Joseph Stefan (1825-1893): a kinetikus gázelmélet egyik megalapítója;

Ludwig Eduard Boltzmann (1844-1906): a klasszikus statisztikus mechanika és a kinetikus gázelmélet egyik megalapítója.

Stefan, 1879: a **Stefan–Boltzmann-törvény** megállapítása kísérleti úton;

Boltzmann, 1884: az abszolút fekete test sugárzási energia-sűrűsége és a hőmérséklete közötti függvénykapcsolat elméleti meghatározása (**Boltzmann-féle sugárzási törvény**);

energia-sűrűség: egységnyi térfogatban lévő összes energia átlagos értéke

Stefan–Boltzmann-törvény:

A sugárzás teljes spektrumának energia-tartalmát a **Planck-függvény** frekvencia szerinti határozott integrálja adja a $\nu = 0$ és a $\nu = \infty$ határok között.

Legyen E_ν egy elektromágneses sugárzás spektrális sűrűségfüggvénye, ahol ν a frekvencia. Ez azt jelenti, hogy a sugárzás intenzitása, azaz az egységnyi felületre vonatkoztatott sugárzási teljesítmény:

$$E = \int_0^{\infty} E_\nu d\nu$$

$$\left[J \cdot m^{-2} \cdot s^{-1} \right]$$

A sugárzás intenzitása a hullámhossz szerinti spektrális eloszlásból:

$$E = \int_0^{\infty} E_{\lambda} d\lambda = \sigma \cdot T^4$$

innen:

$$\sigma = 5,67 \cdot 10^{-8}$$

$$\left[J \cdot m^{-2} \cdot s^{-1} \cdot K^{-4} \right]$$

a **Stefan-Boltzmann állandó**;

A spektrális eloszlás sűrűségfüggvénye:

$$E_{\lambda} = E_{\nu} \cdot \frac{c}{\lambda^2}$$

Wilhelm Wien (1864-1928)

- kiszámította a röntgensugarak hullámhosszát a rajtuk végzett energiamérésekből;
- **Wien** és **Lummer** abszolút fekete testet konstruált;
- **Wien** ennek sugárzás-eloszlására megállapította a **Wien-féle törvényt**;

1911: fizikai Nobel-díj a hősugárzás törvényeinek felfedezéséért;

Wien-féle törvény:

Az abszolút fekete test hőmérsékleti sugárzásának színekében

T hőmérsékleten a maximális intenzitásnak megfelelő

$$\lambda_{E_{\max}}$$

hullámhosszra érvényes a következő összefüggés:

$$\lambda_{E_{\max}} \cdot T = b = \text{konstans}$$

Mivel a maximális sugárzáshoz tartozó hullámhossz a sugárzó test hőmérséklete szerint tolódik el az egyes hullámhossz-tartományok felé $\Rightarrow$ **Wien-féle törvény** $\equiv$ **sugárzás-eltolódási törvény**;

- **Planck-törvény** $\Rightarrow$ a b állandó meghatározása a **Boltzmann-állandó**, a **Planck-állandó** és a fénysebesség ismeretében:
 $b = 2884$;

$$\lambda_{E_{\max}} = \frac{2884}{T} \quad [\mu m]$$

- Pl. a Nap felszíne: $T = 6100 \text{ K} \Rightarrow \lambda_{E_{\max}} = 0,473 \quad [\mu m] \Rightarrow$ kék színű fény;
- Pl. a Föld felszíne: $T = 288 \text{ K} \Rightarrow \lambda_{E_{\max}} \approx 10 \quad [\mu m] \Rightarrow$ infravörös sugárzás;

**Bús bíborkirályfi, Naplemente
Búcsúcsókjától ég a dús kalász,
Néhány vidám tücsök dalt dudorász,
S úgy ing a Földön csendes este enyhe,
Mint vén öreg huszáron lóg a mente,
Kit nem ölel a nyárestéli láz,...**

József Attila: Aratás előtt (részlet)

A Nap sugárzása

▪ **kb. 13,7 milliárd éve: ősrobbanás;**

- **Ezután:** létrejönnek a galaxisok;
a folyamat során az Univerzumot kitöltő gáz összecsomósodik → a csomók anyaga csillagokba tömörül tovább;
- **Ezután:** a galaxisok nagyobb rendszerekbe, halmazokba rendeződnek ⇒ heves mozgások ⇒ gyakori galaxis-ütközések, kölcsönhatások ⇒ a galaxisok magjába behulló anyag 10^6 - 10^8 db Nap tömegű fekete lyukakat hozott létre;
- **Ezután:** kölcsönhatások, kvazár-korszak, **kb. 8 milliárd éve**
⇒ egyes galaxisok anyagot vesztek / eltűntek,
⇒ más galaxisok óriási méretűvé nőttek;

■ kb. 5 milliárd éve: a Nap kialakulása;

- Egy átlagos galaxis-szuperhalmaz peremén, egy átlagos óriás spirálgalaxis korongjának egy pontján fellángol egy szupernóva (egy csillag halála);

(Egyes - a naprendszerrel egyidős - meteoritok anyagában olyan radioaktív izotópok bomlástermékeit találták meg, melyek csak szupernóva-robbanás útján kerülhettek bolygórendszerünk alapanyagába; ⇒ legfeljebb néhány millió évvel a Naprendszer születése előtt keletkezhetek, azaz a robbanás közvetlenül megelőzte a Nap létrejöttét.)

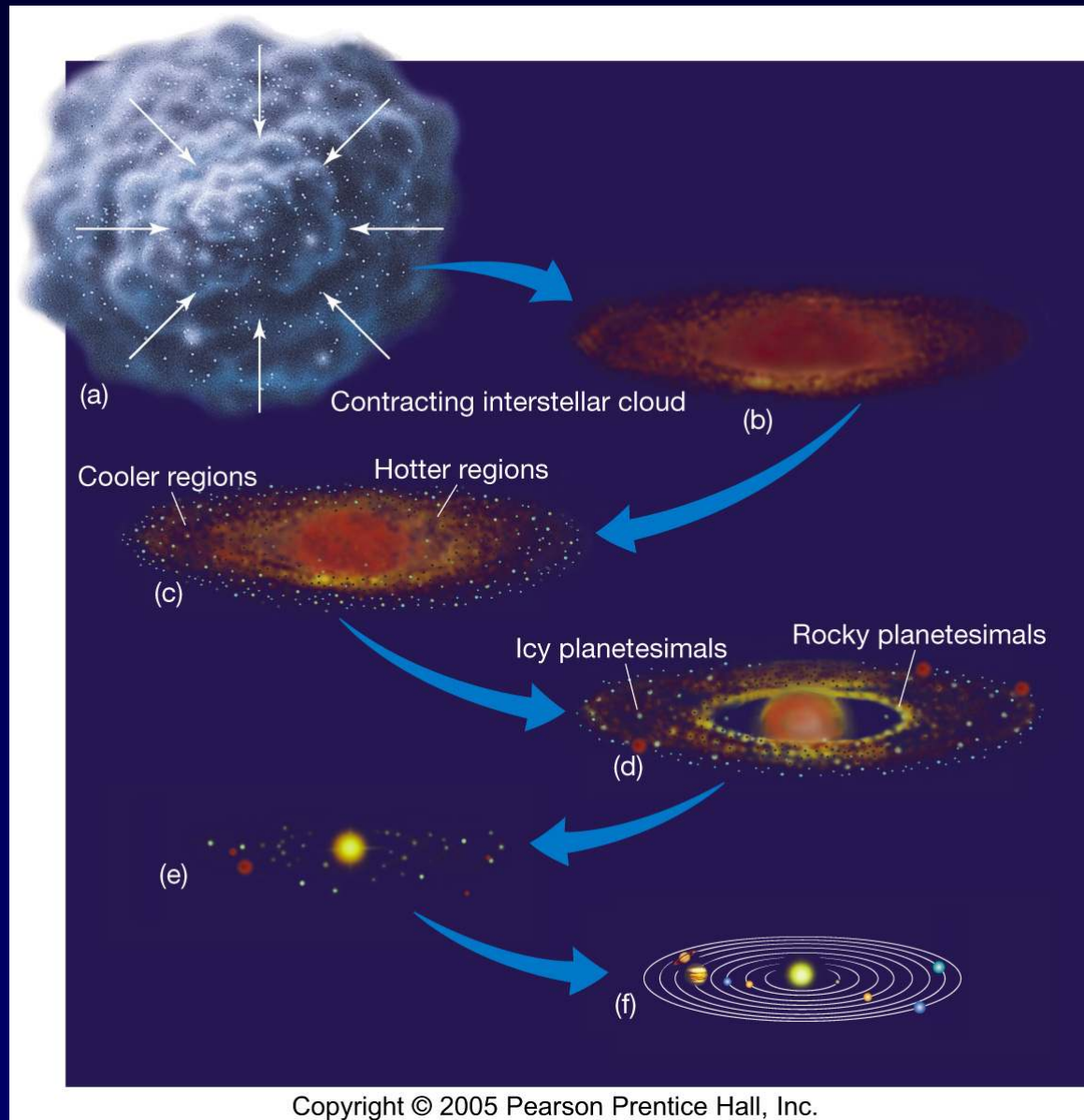
- ⇒ nagy mennyiségű nehézelem szóródik szét a környező csillagközi térbe;
- ⇒ a kidobott anyag hűlése során porszemekké kondenzálódik, melyek elkeverednek egy közeli csillagközi gáz- és porfelhő anyagával;
- ⇒ a felhő egyes részeiben, a szupernóva-robbanás lökésfrentjének torló hatására a sűrűség igen magas lesz;
- ⇒ megindul az a csillagképződési folyamat, melynek során a Nap is kialakul;

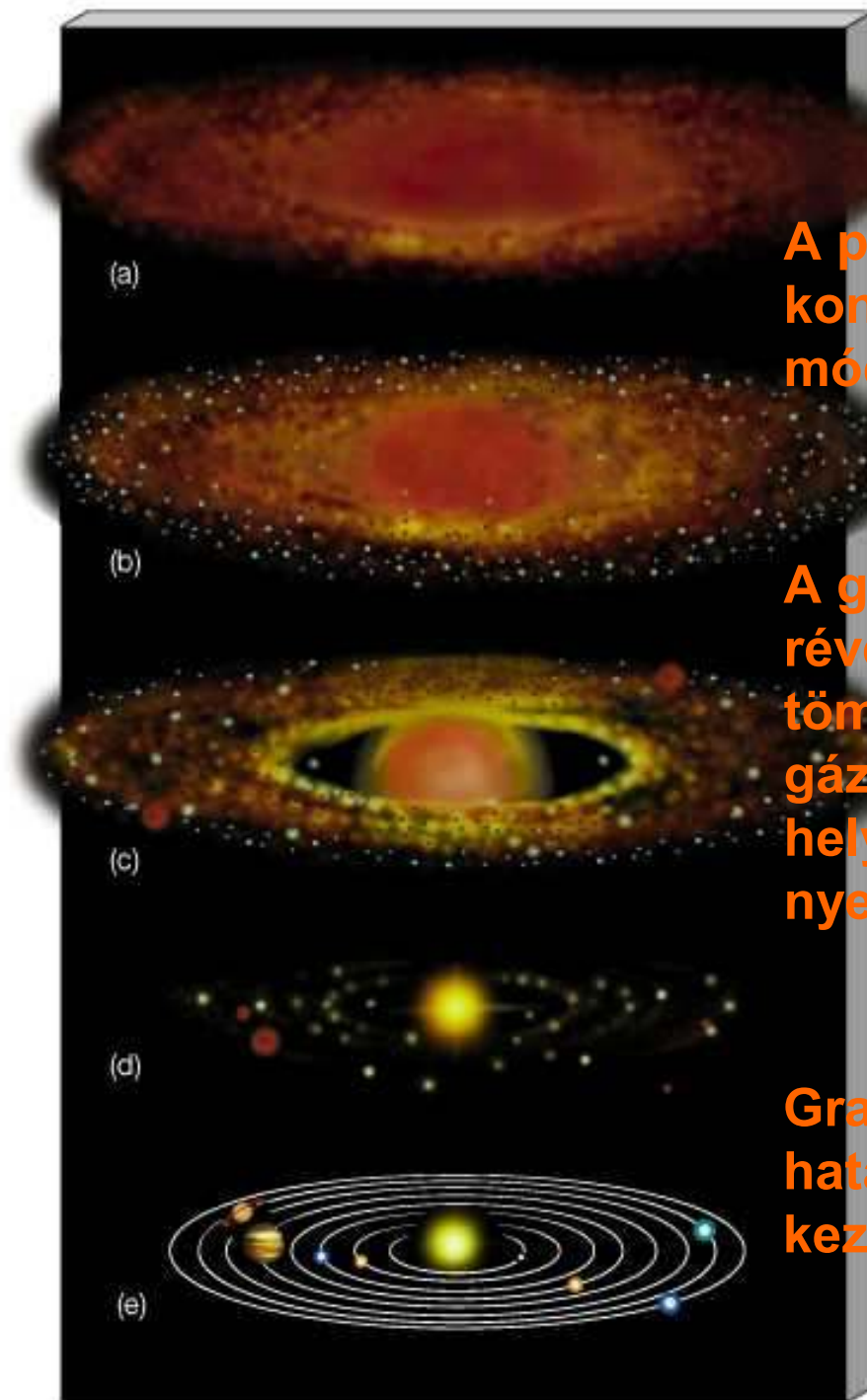
- ✓ ⇒ a felhő anyaga nem tud ellenállni saját gravitációjának;
- ✓ ⇒ tömörülni kezd (e folyamat alig néhányszor 10^5 évig tart) és egyidejűleg hevül;
- ✓ ⇒ végül belső nyomása elég magas lesz ahhoz, hogy ellenálljon a további gravitációs összehúzódásnak;
- ⇒ **kialakul az ősz-Nap;**
igen fényesen világít, **de:** ez még nem a „saját” fénye, csak a korábbi gyors összehúzódás keltette hő, melynek többé nem volt utánpótlása;
- ⇒ az **ősz-Nap** lassan halványodott és zsugorodott → több millió év elteltével magjában kialakulnak a feltételek a hidrogén-atommagok héliummagokká történő fúziójához;
- ⇒ ez a reakció elég energiát adott ahhoz, hogy pótolja a sugárzással elveszített energiát ⇒ a Nap állandó állapotba jutott. Ma 4,5 milliárd éve tart ez az állapot, s még kb. ugyanennyi ideig folytatódni fog;

- ⇒ A Nap állapota e 4,5 milliárd év során is változik;
  - magjában lassan fogy nukleáris tüzelőanyaga, a hidrogén;
  - szerkezete fokozatosan átalakul;
  - ✓ **A Nap fényessége** a Föld **4,5 milliárd évvel ezelőtti** keletkezése óta 30 %-kal nőtt, s e növekedésből 5 % jutott a legutóbbi 600 millió évre; → **MIÉRT?**
- A magfizika törvényei szerint a Nap, mint csillag, egyre nagyobb és fényesebb lesz → a Nap ma élete delén van → még kb. **4,5 milliárd év** ⇒ vörös óriás → fehér törpe → **elpusztul;**

A naprendszer kialakulása

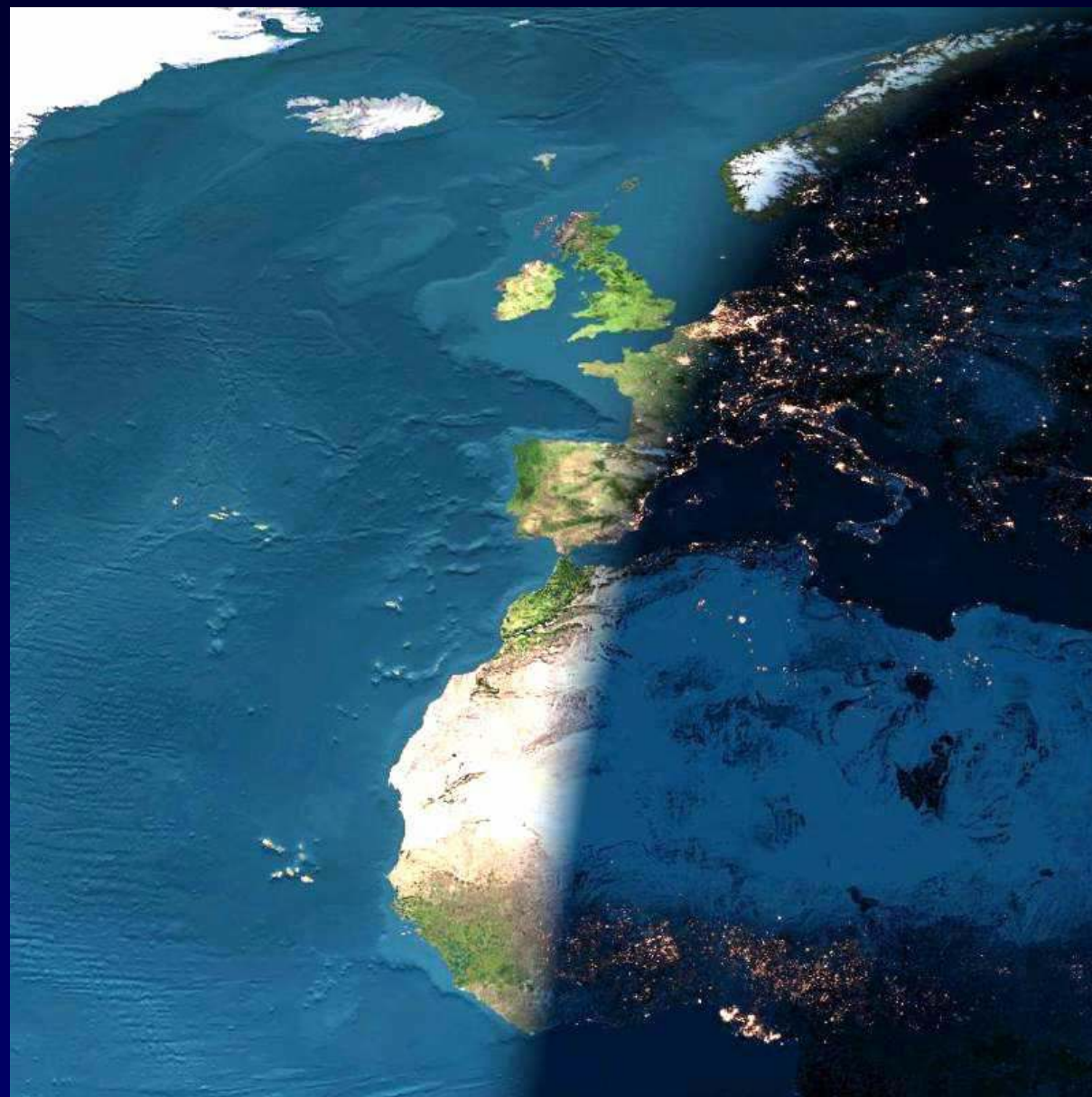

A porszemcsék kondenzációs magvak módjára viselkednek.

A gázok erős napszél révén lökődnek ki a Nap tömegéből. A por- és gázfelhők csomósodási helyein bolygókezdemények jönnek létre.

Gravitációs kölcsönhatás a bolygókezdemények között.

Mára befejeztük, jó éjszakát!